

KRZYSZTOF SZCZYGIELSKI

Uniwersytet w Białymstoku

ROMANISTYKA POLSKA W LATACH 1918-1945
(PRZEGLĄD BIBLIOGRAFII)

WSTĘP

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie dorobku naukowego badaczy polskich zajmujących się prawem rzymskim w latach 1918-1945. W romanistyce polskiej brak jest całościowego zestawienia prac opublikowanych we wspomnianym okresie. Co prawda, ukazał się artykuł Rafała Taubenschlaga, *Gli studi di diritto romano in Polonia nel secolo XX*, [w:] *Gli Studi Romani nel Mondo*, t. III, Roma 1936, s. 247-268, prezentujący twórczość romanistów polskich, ale jego autor skoncentrował się głównie na omówieniu ważniejszych prac. Próbę kompleksowego ukazania dorobku przedstawicieli nauki polskiej podjął Juliusz Wisłocki, *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warszawa 1945, s. 85-115. Zgodnie ze słowami autora wyrażonymi we *Wstępie*, opracowanie to miało być jedynie krótkim szkicem bibliograficzno-informacyjnym, które z uwagi na trudności w dostępie do wielu pozycji, powinno zostać uzupełnione w przyszłości. Przywołanej pracy J. Wisłockiego nie można jednak uznać za udaną z wielu względów¹, nie tylko tych zasygnalizowanych przez samego autora.

---

¹ Por. rec. Z. LISOWSKI, «CPH» 1/1948, s. 189-194 i *Wyjaśnienie* «CPH» 2/1949, s. 501-502.

Dies a quo okresu określonego w temacie opracowania wyznacza odzyskanie przez Rzeczpospolitą Polską niepodległości, *dies ad quem* stanowi natomiast zakończenie II wojny światowej. Do takiego wyboru ram czasowych skłania potrzeba uwzględnienia, poza publikacjami ogłoszonymi w okresie międzywojennym także kilkunastu prac, które ukazały się w latach 1939-1945. Podkreślić przy tym należy, iż opracowania wydane w 1945 r. zostały już wykazane przez Marię Zabłocką w pracy *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002, ss. 200. Niniejszy przegląd bibliografii ma na celu częściowe wypełnienie luki istniejącej w polskiej literaturze romanistycznej, obejmującej lata 1900-1945. Stanowi on zarazem przyczynek do ogłoszenia pełnego zestawienia osiągnięć romanistyki polskiej we wspomnianym okresie.

W latach 1918-1945 autorzy prezentowali swoje prace naukowe w formie monografii, artykułów zamieszczanych w czasopismach krajowych i zagranicznych, w różnych księgach pamiątkowych i jubileuszowych, wydawnictwach encyklopedycznych, materiałach pokonferencyjnych czy też sprawozdaniach z działalności towarzystw naukowych. Mając na uwadze fakt, że zagadnieniami związanymi z prawem starożytnego Rzymu zajmowali się także historycy prawa i filologowie klasyczni, starano się uwzględnić, możliwie najdokładniej, również i pozycje bibliograficzne, być może mniej znane romanistom. Przywołane zostały też najważniejsze prace dotyczące innych niż prawo rzymskie praw antycznych oraz polskiej papirologii prawniczej. Zaznaczyć należy, iż zdecydowana większość ogłaszanych opracowań była również wydawana w postaci osobnych odbitek. Nie uwzględniono ich w prezentowanym przeglądzie. Pisownia tytułów poszczególnych prac pozostawiona została w jej oryginalnym brzmieniu. Wykaz skrótów zamieszczono na końcu pracy.

Systematyka opracowania nawiązuje do wcześniejszych publikacji tego typu autorstwa Janusza Sondla² i Marii Zabłockiej³, stąd prace

---

² *Polnische Romanistik in den vergangenen fünfunddreißig Jahren. Abriss einer Bibliographie*, «Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego» 543, «Prace Prawnicze» 86/1980, s. 133-168.

³ *Romanistyka polska po II wojnie światowej*, Warszawa 2002, ss. 200.

przedstawiono według działów: I. Dzieła ogólne, podręczniki i skrypty; II. Wydawnictwa pomocnicze; III. Historia źródeł; IV. Ochrona praw prywatnych; V. Prawo osobowe i czynności prawne; VI. Prawo rodzinne; VII. Prawo rzeczowe; VIII. Zobowiązania; IX. Prawo spadkowe; X. Prawo i proces karny; XI. Prawo publiczne; XII. Filozofia prawa, metodologia i doktryny politycznoprawne; XIII. Znaczenie prawa rzymskiego; XIV. Ocena dorobku romanistów.

I. DZIEŁA OGÓLNE, PODRĘCZNIKI I SKRYPTY

Odzyskanie niepodległości przez Państwo polskie stworzyło nowe możliwości działania dla uniwersytetów. Niektóre z nich dopiero rozpoczynały swoją aktywność na polu dydaktyczno-naukowym. Wraz z odradzającymi się, jak i nowo tworzonymi po zakończeniu wojny wydziałami prawa, odżywać zaczęło także prawo rzymskie. Jedną z najpilniejszych potrzeb było przygotowanie dla studentów odpowiednich podręczników, które pozwoliłyby na należyte przygotowanie się do egzaminu z prawa rzymskiego.

W roku 1919 spod pióra znakomitego prawnika Stanisława Wróblewskiego, wyszedł w Krakowie drugi tom *Zarysu wykładu prawa rzymskiego. Prawo rzeczowe*, ss. 200. Stanowił on kontynuację wcześniej wydanego pierwszego tomu wspomnianego *Zarysu*, pt. *Historia stosunków wewnętrznych Rzymu i źródeł prawa. Losy prawa rzymskiego po śmierci Justyniana. Nauki ogólne rzymskiego prawa prywatnego*⁴, Kraków 1916, ss. 531. Niestety, świetnie zapowiadająca się próba kompleksowego opracowania prawa starożytnych Rzymian nie została przez autora doprowadzona do końca.

Pierwszymi publikacjami obejmującymi całościowy wykład prawa rzymskiego były kolejne, pośmiertne już wydania *Pandektów*, autorstwa Fryderyka Zolla starszego. W 1920 r. nakładem księgarni Józefa Czerneckiego ukazały się w Warszawie-Krakowie: *Rzymskie prawo prywatne (Pandekta)*, t. I: *Historja prawodawstwa rzymskiego*. Część I: *Historja organów prawodawczych w państwie rzymskiem (w krót-*

---

⁴ Rec. R. KURATÓW, «GSW» 44.30/1916, s. 355.

kiem streszczeniu); *Część II: Historia źródeł rzymskiego prawa prywatnego*, wyd. 4, ss. 143; *Rzymskie prawo prywatne (Pandekta)*, t. II A: *Część ogólna*, wyd. 4, ss. 127; *Rzymskie prawo prywatne (Pandekta)*, t. III A: *Prawo rzeczowe*, wyd. 4, ss. 102; *Rzymskie prawo prywatne (Pandekta)*, t. IV A: *Zobowiązania*⁵, wyd. 2, ss. 105; *Rzymskie prawo prywatne (Pandekta)*, t. V A: *Prawo rodzinne i spadkowe*⁶, które opracował (s. 1-79) i uzupełnił (s. 80-164) Zygmunt Lisowski. Następnie, dzięki staraniom Tomasza Sołtysika pojawiły się skróty przywołanych powyżej tomów, a mianowicie: t. I: *Źródła rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa-Kraków 1922, ss. 16; t. II: *Część ogólna*, Warszawa-Kraków, ss. 74; t. III: *Prawo rzeczowe*, Warszawa-Kraków 1922, ss. 64; t. IV: *Zobowiązania*, Warszawa-Kraków 1923, ss. 79. Wszystkie wydania skrócone wraz z ostatnim, piątym tomem *Pandektów* ogłoszone zostały drukiem w publikacji zatytułowanej: F. Zoll (starszy), Z. Lisowski, *Rzymskie prawo prywatne. Skróty*⁷, opracował dr T. Sołtysik, Warszawa-Kraków 1923, ss. 332.

Konieczność szybkiego dostarczenia słuchaczom studiów prawnych podręczników do prawa rzymskiego spowodowała, że w wielu ośrodkach akademickich korzystano z tłumaczeń prac zagranicznych autorów. I tak, Franciszek Witkowski dokonał przekładu niemieckiego podręcznika Karla von Czyhlarza, *Lehrbuch der Institutionem des römischen Rechtes*, który ukazał się w polskim wydaniu jako *Institucje prawa rzymskiego*, wyd. 1, Lwów 1920, ss. 410; wyd. 2⁸, Warszawa 1923, ss. 544. Wspólnym staraniem Rafała Taubenschlaga i Włodzimierza Kozubskiego opublikowana została praca *Institucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego*⁹, Warszawa 1925, ss. 754. Stanowiła ona tłumaczenie z 17-go, pośmiertnego już wydania podręcznika Rudolfa Sohma, *Institutionen, Geschichte und System*

⁵ Rec. R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 45/1920, s. 312; t. I do IV A.

⁶ Rec. R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 47.4-6/1922, s. 165.

⁷ Nota R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 49.1-3/1924, s. 89.

⁸ Rec. Z. LISOWSKI, «RPIE» 3.4/1923, s. 633-636.

⁹ Rec. Z. LISOWSKI, «RPEiS» 5.4/1925, s. 1053-1055; R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 50.4-6/1925, s. 172-173.

des römischen Rechtes, w opracowaniu Ludwiga Mittheisa i Leopolda Wengera. Z kolei wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Henryk Insadowski, oddał do rąk polskiego czytelnika *Historię prawa rzymskiego*¹⁰, t. I, Lublin 1927, ss. 299; t. II, Lublin 1928, ss. 294, będącą tłumaczeniem 3 wydania rosyjskiej pracy Josifa Alekseewica Pokrowskiego, *Istoria rzymskiego prawa*.

Kolejne opracowanie podręcznikowe stanowiły ogłoszone przez R. Taubenschlaga, *Instytucje i historia rzymskiego prawa prywatnego*¹¹, Kraków 1934, ss. 320. Praca ta doczekała się następnych wydań, których autorami byli już wspólnie R. Taubenschlag i W. Kozubski (wyd. 2: *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*¹², Warszawa-Kraków 1938, ss. 318; wyd. 3, Warszawa 1945, ss. 240)¹³. Wspomnieć należy również o pracy adwokata z Nowego Sącza Stanisława Goldbergera, *Prawo rzymskie*, Lwów 1934, ss. 62, opublikowanej w ramach serii Biblioteczki Filomaty nr 9.

Uczni polscy recenzowali także podręczniki zagraniczne¹⁴.

Niewątpliwie cechą charakterystyczną okresu omawianego w niniejszym opracowaniu stanowi znaczna ilość różnych skryptów powielanych litograficznie. Ich pojawienie się w wielu ośrodkach uniwersyteckich związane było z jednej strony z brakiem podręczników, których autorami byłyby osoby *ex professo* zajmujące się prawem rzymskim, z drugiej natomiast z trudnościami w zdobyciu wymienionych wcześniej prac, wydawanych w dość ograniczonym nakładzie. Nie dziwi zatem spora liczba skryptów, których publikowaniem i dys-

¹⁰ Por. też H. INSADOWSKI, *Uzupełnienie do Historii prawa rzymskiego Pokrowskiego, t. I i II*, Lublin 1946, ss. 32.

¹¹ Rec. H. INSADOWSKI, «PPiA» 59.1/1934, s. 160-163.

¹² Nota, «Prawo» 14.5-6/1937, s. 134.

¹³ Wyd. 4, Warszawa 1947, ss. 366.

¹⁴ Z. LISOWSKI, «RPEiS» 5.4/1925, s. 1056-1058, [z:] L. WENGER, *Institutionem des römischen Zivilprozessrechts*, München 1925; tą samą pracę recenzował też M. ALLERHAND, «PPiA» 52/1927, s. 387-388; I. KOSCHEMBAHR-LYSKOWSKI, «PPiA» 53/1928, s. 578, [z:] E. CUQ, *Manuel des institutions juridiques des Romains*, 2 edition, Paris 1928; F. BOSSOWSKI, «RPEiS» 18.1/1938, s. 1-3, [z:] E. WEISS, *Grundzüge der römischen Rechtsgeschichte*, Reichenberg 1936.

trybucją zajmowali się głównie sami studenci. Prace te mieściły czasami adnotacje o tym, że zostały przejrane i są polecane do nauki przez prowadzącego wykład prawa rzymskiego, chociaż zdarzały się także przypadki wydawania ich bez jakiegokolwiek autoryzacji. Do opracowań tego typu należą:

– w ośrodku krakowskim: *Rzymskie prawo familijne*. Według wykładów Prof. Dr. St. Wróblewskiego (s. 1-88); *Rzymskie prawo spadkowe* (s. 89-248), Kraków 1918.

– w ośrodku lwowskim: Juliusz Rappaport-Rodkowski, *Pandekta: Zobowiązania (Część ogólna i szczegółowa)*, wyd. 2¹⁵, Lwów 1920, ss. 159; wyd. 3, Lwów 1935, ss. 148; *Prawo rzeczowe*. Wedle stenogramu wykładów uniwersyteckich Prof. dr. Leona Pinińskiego wydał adw. dr. J. Rodkowski, Lwów 1927, ss. 319; *Prawo rzymskie prywatne: Część ogólna*. Wedle stenogramu wykładów Prof. dra Leona Pinińskiego wydał adw. dr. J. Rodkowski, Lwów 1928, ss. 389; *Prawo rodzinne rzymskie*¹⁶. Według wykładów Prof. dra Leona Pinińskiego, opracował W. Osuchowski, Lwów 1931; W. Osuchowski, *Prawo rzymskie. Prawo rzeczowe*¹⁷, Lwów 1931, ss. 81; *Prawo rzymskie*, zeszyt I: *Historia źródeł*¹⁸, opracował mgr Adam Wojtunik, Lwów 1936, ss. 88; *System prawa rzymskiego: cz. I: Historia źródeł*, opracowali J. L. i Z. K., Lwów 1937, ss. 22; cz. II: *Ogólna*; cz. III: *Prawo rzeczowe*, opracował J. Lewicki, Lwów 1936, ss. 52; cz. IV: *Zobowiązania*, opracował J. Lewicki, Lwów 1936, ss. 62; cz. V: *Prawo familijne*; cz. VI: *Prawo spadkowe*, opracował J. Lewicki, Lwów 1937, ss. 59; cz. VII: *Proces cywilny*, opracowali J. L. i Z. K., Lwów 1937, ss. 15.

¹⁵ Wyd. 1, Lwów 1914, ss. 159.

¹⁶ Nie podaję liczby stron, gdyż nie udało mi się dotrzeć do tego opracowania. W bibliografii prac L. PINIŃSKIEGO sporządzonej przez W. OSUCHOWSKIEGO (*Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów, s. 446), nie ma informacji o objętości tej pracy.

¹⁷ W czasopiśmie «Prawo» 8.7/1931, s. 410, znajduje się informacja, że Towarzystwo Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie opublikowało ponadto skrypty: *Część ogólna* (z. III) i *Proces* (z. VIII) w nowym opracowaniu W. OSUCHOWSKIEGO. Do prac tych nie miałem jednak dostępu.

¹⁸ Por. przegląd piśmiennictwa, «Prawo» 13.5-6/1936, s. 195-196.

– w ośrodku warszawskim: *Prawo rzymskie. Systematu część pierwsza według wykładu w sem. letnim r. ak. 1919/20*, z. 1, Warszawa 1921, s. 1-168; *Prawo rzymskie. Systematu cz. 1a (ogólna)*, z. 2, Warszawa 1921, s. 171-346; *Prawo rzymskie. Systematu cz. 2a*, z. 2, Warszawa 1921, ss. 232; *Prawo rzymskie. Systematu cz. 3a*, z. 1, Warszawa 1921 (*Prawo spadkowe*, ss. 104; *Zobowiązania, cz. ogólna*, ss. 72; *Zobowiązania cz. szczegółowa*, ss. 96); *Dzieje prawa rzymskiego*. Opracowane przez studentów Wydziału Prawa i Nauk Politycznych, Warszawa 1921, ss. 339 i kolejne wydanie, Warszawa 1923, ss. 343; *Prawo rzymskie. Systemat*. Opracowane według wykładów prof. I. Łyskowskiego, Warszawa 1923, ss. 767; *Prawo rzymskie. Systemat. Cz. ogólna*. Opracowano na podstawie wykładów uniwersyteckich prof. I. Koschembahr-Łyskowskiego, wyd. 7, Warszawa 1925, s. 1-306 i *Prawo rzymskie. Systemat II. Część szczegółowa*, Warszawa 1925, s. 307-767; *Prawo rzymskie. Dzieje*, wyd. 7, Warszawa 1927, ss. 272; *Prawo rzymskie*, t. I: *Dzieje*, Warszawa 1931, ss. 264; t. II: *Systematu część ogólna*, Warszawa 1931, ss. 321; t. III: *Systematu część szczegółowa*, Warszawa 1931, ss. 484.

– w ośrodku wileńskim: *Prawo prywatne rzymskie*. Skrypt z wykładów Prof. dr. F. Bossowskiego opracowany przez J. Ejnik. Skrypt sprawdzony i zaaprobowany przez F. Bossowskiego, b.m. (Wilno) 1931, ss. 190; *Zobowiązania w rzymskim prawie prywatnym*. Według wykładów F. Bossowskiego opracował J. Wasilewski, Wilno 1933, ss. 84 i kolejne wydanie pt. *Zobowiązania. Skrypt rzymskiego prawa prywatnego*, Wilno 1936, ss. 85; *Rzymskie prawo spadkowe i rodzinne*. Skrypt według wykładów Prof. dr. Fr. Bossowskiego opracował I. Lejbenberg, Wilno 1934, ss. 72; *Prawo rodzinne i spadkowe w rzymskim prawie prywatnym*. Z wykładów Prof. dr. Fr. Bossowskiego opracowali Ch. Szejnker i Ch. Sz. Rozenberg, Wilno 1934/1935, ss. 58.

Wybuch II wojny światowej przerwał na kilka lat możliwość publikowania na terytorium okupowanej Polski kolejnych prac naukowych. Odnotować jednak należy, iż poza granicami naszego kraju pojawiały się skrypty z prawa rzymskiego przeznaczone dla studentów polskich pobierających naukę w Szwajcarii. W opracowaniu Jerzego Gawendy ukazały się: *Historia źródeł prawa rzymskiego* (Wykłady

Uniwersyteckie, z. 6), Grangeneuve 1941, ss. 34; *Histoire des sources du Droit Romain*, traduit par Joseph Ziolo (Wykłady Uniwersyteckie, z. 9), Grangeneuve 1941, ss. 41; *Droit des Obligations*, traduit par Michel Goldin et Georges Konin-Piotrowski (Wykłady Uniwersyteckie, z. 30), Fribourg 1941, ss. 58. Zbigniew Szychowski opracował natomiast *Römisches Recht*, Teil 2: *Obligationrecht* (Wykłady Uniwersyteckie, z. 54), Fribourg 1943, ss. 62; Teil 3: *Familien und Erbrecht* (Wykłady Uniwersyteckie, z. 56), Fribourg 1943, ss. 62.

Z prac o charakterze ogólnym nie będących podręcznikami w pierwszym rzędzie wymienić należy monografię autorstwa R. Taubenschlaga: *Das römische Recht zur Zeit Diokletians*¹⁹, «BIAP» 1919-1920, II partie, s. 141-281; (streszczenie), *Prawo rzymskie w epoce Dioklecjana*, «SPAU» 25.10/1920, s. 12 oraz pierwszy tom²⁰ monumentalnego dzieła *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 B.C. – 640 A.D.*²¹, wyd. 1, New York 1944, ss. 487.

¹⁹ Rec. P. DE FRANCISCI, «BIDR» 33.1-3/1923, s. 248-255; E. ALBERTARIO, «AG» 92/1924, s. 104-107.

²⁰ Drugi tom ukazał się w Warszawie w 1948 r., ss. 124.

²¹ Rec. H. J. BELL, «The Journal of Hellenic Studies» 64/1944, s. 109-111 i «Classical Review» 59.1/1945, s. 25-26; A. BERGER, «Biuletyn Prawniczy Stowarzyszenia Prawników Polskich w Stanach Zjednoczonych» 1944, s. 38-40; «Historia Judaica» 6/1945, s. 207-208 i «Aegyptus» 25.1-2/1945, s. 117-130; A. E. R. BOAK, «American Historical Review» 50/1944, s. 106-107; E. F. BRUCK, «Harvard Law Review» 58/1944, s. 144-149; S. KUTTNER, «The Catholic Historical Review» 30/1944, s. 322-323; J. QUASTEN, «Traditio» 2/1944, s. 519-522; A. SEGRÈ, «Byzantion» 17/1944-1945, s. 399-407; C. B. WELLES, «American Journal of Archaeology» 48/1944, s. 399-400; H. J. WOLFF, «Lawyer's Guild Review» 4/1944, s. 47-48 i «American Journal of Philology» 66/1945, s. 327-330; J. L. KUNZ, «Illinois Law Review» 40/1945, s. 156-158; F. W. WEBER, «Greece and Rome» 14.41-42/1945, s. 93; E. M. HUSSELMAN, «Classical Journal» 42/1946, s. 57-58; H. F. JOLOWICZ, «Journal of Roman Studies» 36/1946, s. 202-204; N. LEWIS, «Classical Weekly» 40/1946, s. 39; E. RABEL, «JJP» 1/1946, s. 120-122; M. RADIN, «Classical Philology» 41/1946, s. 165-168; M. HUMBERT, «Latomus» 6/1947, s. 399-400 i «Revue des études grecques» 61/1948, s. 282-283; H. LÉVY-BRUHL, «Revue Philologique» 3/1947, s. 193; V. ARANGIO-RUIZ, «Doxa» 1.3/1948, s. 252; E. J. NADEL, *Nowyj trud po elliniczieskomu pravu*, «Wiestnik Driewniej Istorii» 2/1948, s. 110-116; W. PEREMANS, «Revue Belge de Philologie et d'Histoire» 26/1948, s. 259-260; G. A. PETROPULOS, «Bibliotheca Orientalis» 5.3-4/1948, s. 90-93; C.

Krakowski romanista planował również opublikowanie obszernego dzieła *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, traktującego o prawie w literaturze patrystycznej. Drukiem ogłoszone zostały jednak tylko streszczenia rezultatów prac przygotowawczych do wydania wspomnianej monografii, a mianowicie: *Prawo w pismach Ojców Kościoła*, cz. I: *Prawo rzymskie, greckie i hebrajskie w pismach Nowego Testamentu*, «SAU» 23.9/1918, s. 9-12; cz. II: *Prawo w pismach Ojców apostołskich*, «SAU» 24.3/1919, s. 13-14; cz. III: *Prawo w literaturze apologetycznej II wieku*, «SAU» 24.9/1919, s. 6.

Do tego działu zaliczyć można także dzieło Franciszka Smolki i Jerzego Manteuffla, *Papyrologja* (Biblioteka Filomaty nr 4), Lwów 1933, ss. 238 oraz wydane w ramach *Wielkiej Historii Powszechnej* (t. II i III) prace: Tadeusz Wałek-Czernecki i Stanisław Witkowski, *Dzieje greckie*, Warszawa 1934, ss. 1112; Ludwik Piotrowicz, *Dzieje rzymskie*, Warszawa 1934, ss. 878.

II. WYDAWNICTWA POMOCNICZE

Z wydawnictw pomocniczych wskazać należy na znaczną liczbę zróżnicowanych pod względem jakości repetytoriów: B. Andrzejowski, *Repetytorjum historii prawa rzymskiego w formie pytań i odpowiedzi według najnowszych podręczników i wykładów uniwersyteckich dla kandydatów egzaminu prawno-histor. i rygorozantów*, wyd. 2 (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. III), Lwów 1921, ss. 23; *Zobowiązania (rzymskie). Jako repetytorjum do egzaminów i rygorozów prawniczych na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych opracowali Dr. B. Andrzejowski (część ogólna) Dr. M. Bodyński (część szczegółowa)*, (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. VIII), Lwów 1922, ss. 56.

Maksymilian Bodek, posługujący się pseudonimem Marian Bodyński wydał następujące opracowania: *Prawo rzeczowe rzymskie. Repetytoryum do egzaminów i rygorozów prawno-historycznych*

PRÉAUX, «Chronique d’Egypte» 45-46/1948, s. 215-217; Z. LISOWSKI, «CPH» 2/1949, s. 496-498; E. SEIDL, «SDHI» 15/1949, s. 321-322; E. WEISS, *Ein Neues Werk über die juristische Papyrus-Forschung*, «JJP» 4/1950, s. 125-142.

na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych (Biblioteczka Kieszonkowa Prawnicza, t. IV), Lwów 1919, ss. 32; wyd. 2 (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. I), Lwów 1922, ss. 24; *Prawo familijne rzymskie. Repetytorjum do egzaminów i rygorozów prawno-historycznych na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych* (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. VI), Lwów 1922, ss. 24; *Prawo spadkowe rzymskie. Repetytorjum do egzaminów i rygorozów prawno-historycznych na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych* (Biblioteczka Kieszonkowa Prawnicza, t. V), Lwów 1921, ss. 24; *Instytucje prawa rzymskiego* (s. 1-13) i *Proces cywilny rzymski w zarysie na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych* (s. 14-39), (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. X i XI), Lwów 1922, ss. 39.

Michał Żukliński jest autorem *Repetytorjum prawa rzymskiego*, Lwów-Warszawa 1921, ss. 144, natomiast Feliks Mroczek ogłosił drukiem trzy prace: *Rzymskie prawo familijne we formie systematycznych pytań i odpowiedzi*. Podług podręcznika Instytucji Prof. dra. Karola Czyhlarza. Do użytku słuchaczy wydziału prawa, kandydatów do egzaminu prawniczego na uniwersytetach polskich ułożył..., Warszawa-Kraków 1921, ss. 59 + IX (spis treści i pytań); *Rzymskie prawo procesowe we formie systematycznych pytań i odpowiedzi*. Podług podręcznika Instytucji Prof. dra. Karola Czyhlarza i (Pandektów) Rzymskiego prawa prywatnego ś.p. Fryderyka Zolla. Do użytku słuchaczy wydziału prawa, kandydatów do egzaminu prawniczego na uniwersytetach polskich ułożył..., Warszawa-Kraków 1921, ss. 49; *Rzymskie prawo o stosunkach prawnych obowiązkowych. Zobowiązania we formie systematycznych pytań i odpowiedzi*. Podług podręcznika Instytucji Prof. dra. Karola Czyhlarza i (Pandektów) Rzymskiego prawa prywatnego ś.p. Fryderyka Zolla. Do użytku słuchaczy wydziału prawa, kandydatów do egzaminu prawniczego na uniwersytetach polskich ułożył..., Warszawa-Kraków 1922, ss. 227.

Nazwiskiem J. Rodkowskiego opatrzone zostały następujące opracowania: *Rzymskie prawo spadkowe*. Repetytorjum opracowane na podstawie wykładów uniwersyteckich wydał..., Lwów 1928, ss. 87; *Rzymskie prawo familijne*. Repetytorjum opracowane na podstawie

wykładów uniwersyteckich wydał..., Lwów 1928, ss. 74; *Proces cywilny rzymski*. Repetytorjum wydał..., Lwów 1928, ss. 52; *Instytucje prawa rzymskiego*. Repetytorjum wydał..., Lwów 1929, ss. 58; *Prawo rzeczowe rzymskie*. Repetytorjum wydał..., Lwów 1929, ss. 107.

Wśród innych wydawnictw pomocniczych wymienić należy: J. L., *Repetytorjum z prawa rzymskiego*, część I: *Dzieje*, Warszawa 1924, ss. 46; część II: *Systemat*, Warszawa 1925, ss. 83; Krzysztof Górski, 388 pytań egzaminacyjnych z prawa rzymskiego (Biblioteka Repetytorjów Prawniczych, t. XIV), Warszawa 1931, ss. 67; Józef Filichowski²², *Repetytorjum prawa rzymskiego. Dzieje*, Warszawa 1933, ss. 56; *Repetytorjum prawa rzymskiego. Systemat*, Warszawa 1933, ss. 120; *Repetytorjum z prawa rzymskiego. Dzieje prawa rzymskiego. Część ogólna systematu. Część szczegółowa systematu. Tablice synoptyczne*, Warszawa 1934, ss. 80. Pomoc dydaktyczną dla studentów przygotowujących się do złożenia egzaminu stanowił wydawany kilkakrotnie nakładem Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, *Pytań z prawa rzymskiego wedle podręcznika Sohna Indeks systematyczny*, wyd. 4, Kraków 1930, ss. 83. Podobne zadanie spełniała praca D. Becka, *Indeks pytań do podręcznika Dr Rafała Taubenschlag'a Prof. Uniw. Jag., Dr Włodzimierza Kozubskiego Prof. Uniw. J. P. pt. Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Kraków 1939, ss. 48.

Myśl dostarczenia tekstów źródłowych młodzieży pragnącej pogłębiać swoje studia nad prawem rzymskim przyświecała R. Taubenschlagowi, którego staraniem ukazał się *Wybór źródeł do rzymskiego prawa prywatnego. Dla użytku seminaryjnego*²³, Kraków 1931, ss. 95.

Do opracowań o charakterze pomocniczym²⁴ zaliczyć należy również wielokrotnie wznawiane prace Franciszka Terlikowskiego: *Życie publiczne, prywatne i umysłowe starożytnych Rzymian*, wyd. 5, Lwów

---

²² Na stronie tytułowej mylnie podano nazwisko autora jako FILOCHOWSKI.

²³ Rec. Z. LISOWSKI, «RPEiS» 11.4/1931, s. 859. Wyd. 2, wspólnie z W. KOZUBSKIM, Warszawa 1946, ss. 98.

²⁴ Por. też notę M. ALLERHAND, «PPiA» 49/1924, s. 304, [z:] R. BOVENSIEPEN, *Lateinische Rechtssprichwörter*, Berlin 1922.

1920, ss. 222; wyd. 6, Lwów 1924, ss. 192; wyd. 7, poprawił Mikołaj Szczerbański, Lwów 1925, ss. 180; niezmienny przedruk wyd. 7, Lwów 1930, ss. 180; *Życie publiczne, prywatne i umysłowe starożytnych Greków*, wyd. 5, Lwów 1921, ss. 200.

III. HISTORIA ŹRÓDEŁ

Kwestie dotyczące historii źródeł prawa rzymskiego, ich publikacji i opracowań oraz wpływu, jaki wywarły na kształtowanie się różnych systemów prawnych stanowiły przedmiot żywego zainteresowania ze strony badaczy.

Pomnikami prawnymi starożytnego Wschodu zajmowali się Stanisław Estreicher, *Najstarsze kodeksy prawne świata. Kultura prawnicza trzeciego i drugiego tysiąclecia przed Chrystusem. (Odczyt wygłoszony na publicznym posiedzeniu Polskiej Akademii Umiejętności 13 czerwca 1931 r.)*, Kraków 1931, ss. 85 i Mojżesz Schorr, *Pomnik prawa staroasyryjskiego (z XIV w. przed Chr.²⁵)*, (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. I, z. 6), Lwów 1923, s. 323-389; (streszczenie), *Zbiór prawa staroasyryjskiego z XIV w. przed Chr.*, «STNL» 2.1/1922, s. 20-27; *Prawo Mojżesza na tle porównawczem prawodawstw starożytnego Wschodu*, «Chwila» 5/1923 nr 1643-1663; *Kodeks assyryjski*, [w:] *Księga Jubileuszowa ku czci Markusa Braudego* (Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie, t. III) hebr., Warszawa 1931, s. 183-209; *Genetyczne i rozwojowe problemy kodeksu Chammurapiego. Część I.*, «STNL» 2.2/1922, s. 100-101; *Problemy genetyczne i porównawcze prawa starożytnych ludów przednio-azjatyckiego Wschodu*, [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. I: *Referaty*, Lwów 1925, ss. 2 (brak ciągłej numeracji stron). M. Schorr zrecenzował²⁶ także pracę M. San Nicolò i A. Ungnad, *Neubabylonische Rechts und Verwaltungsurkunden*, «PPiA» 62.1/1937, s. 79-80.

²⁵ Nota M. ALLERHAND, «PPiA» 49.1-3/1924, s. 85.

²⁶ Por. też noty M. ALLERHANDA, «PPiA» 47.1-3/1922, s. 81-82, [z:] *Ein altassyrisches Rechtsbuch*, übersetzt von HANS EHELOLF. Mit einer rechtsgeschichtlichen Einleitung von PAUL KOSCHAKER, Berlin 1922; «PPiA» 49/1924, s. 155-156, [z:]

Ukazywały się też prace dotyczące źródeł epigraficznych²⁷.

Odrębną kwestię stanowią prace oparte na źródłach papirusowych. Zostaną one wykazane przy omawianiu poszczególnych zagadnień.

Ogólnie o papirologii, jako dyscyplinie naukowej i polskich osiągnięciach w tym zakresie pisali: J. Manteuffel, *Wiadomości wstępne z zakresu papyrologji*, «PHist.» 26.2/1926, s. 234-257; *Studia papyrologica*, «Eos» 31/1928, s. 181-194; *Studia papyrologica II*, «Eos» 32/1929, s. 27-42; *Papyrologja jako nauka pomocnicza historii*, «PHist.» 28.1/1929, s. 70-90; *Rozwój i potrzeby papyrologji*, «NP» 15/1932, s. 287-290; *Rozwój papyrologji w latach ostatnich*, «KK» 7.2/1933, s. 141-161; *Vorläufiger Bericht aus der Warschauer Papyrussammlung*, «Eos» 34/1932-1933, s. 195-204; *Miscellanea papyrologica*, [w:] *Charisteria Gustavo Przychocki a discipulis oblata*, Varsoviae 1934, s. 108-118; *Le Papyrus et les Ostraka de Varsovie*, «BIAP» 1935, s. 42-45; *Trzy ostraka ze zbiorów warszawskich*, «PHist.» 33/1936, s. 385-393; *Die neue Warschauer Ostrakasammlung*, «Aegyptus» 16/1936, s. 312-314; *Les Papyrus et les Ostraca Grecs*, [w:] *Fouilles franco-polonaises. Rapports I Tell Edfou 1937*, par B. Bruyère, J. Manteuffel, K. Michałowski, J. Sainte Fare Garnot, Ch. Kuentz, Le Caire 1937, s. 141-191; *Les Papyrus et les Ostraca Grecs*, [w:] *Fouilles franco-polonaises. Rapports II Tell Edfou 1938, I fascicule*²⁸, par K. Michałowski, J. de Linage, J. Manteuffel, J. Sainte Fare Garnot, Le Caire 1938, s. 137-165; *Wykopaliska polsko-francuskie w Edfu (1937) cz. II: Papirusy i ostraka*, «SPAU» 42.5/1937, s. 116-121; *Wykopaliska polsko-francuskie w Egipcie Górnym*, «Eos» 39.1/1938, s. 110-117; *Papyri*

J.G. LAUTNER, *Die richterliche Entscheidung u. Die Streitbeendigung im altbabylonischen Processrechte*, Leipzig 1922.

²⁷ H. MARKOWSKI, *De nonnullis locis Rerum Gestarum Divi Augusti*, «EOS» 31/1928, s. 219-235; Z. ZMIGRYDER-KONOPKA, *A propos de CIL IX 5699*, «EOS» 31/1928, s. 557-560; rec. R. TAUBENSCHLAG, «ZSS» 51/1931, s. 486-487, [z:] A. G. VALDECASAS, *La formula h.m.h.n.s. en las fuentes epigráficas romanas (Contribución a la historia de los sepulcros familiares y hereditarios en el derecho romano)*, Madrid 1929.

²⁸ Rec. A. CALDERINI, «Aegyptus» 19.1-2/1939, s. 114-115.

*Varsovienses*²⁹ (Universitas Varsoviensis. Acta Facultatis Litterarum 1), edidit G. Manteuffel, adiutoribus L. Zawadowski i K. Rozenberg, Varsoviae 1935, ss. 69 i S. Witkowski, *De papyrologia in Polonia*, «Chronique d'Égypte» 12/1931, s. 416-419.

Przedstawiciele nauki polskiej recenzowali także wiele wydawnictw papiirusowych³⁰.

W. Kozubski opublikował pracę *Historia i źródła rzymskiego prawa prywatnego*, Kraków 1938, ss. 54. Borys Łapicki zajął się źródłami prawa w okresie archaicznym, owocem czego było opracowanie *Ustawy królewskie w starożytnym Rzymie. Zagadnienie ich autentyczności*³¹, «Pam.HP» 12.6/1933, s. 303-332. Z kolei Adolf Berger ogłosił drukiem *Contributi alla storia delle fonti e della giurisprudenza romana*, «BIDR» 44/1936-1937, s. 91-130 i *Pourquoi Ius Graeco-Romanum? Autour d'une terminologie*, «Annuaire de l'Institut de

---

²⁹ Nota Z. LISOWSKI, «RPEiS» 16.2/1936, s. 259.

³⁰ A. BERGER, «ZVR» 39/1921, s. 296-311, [z:] *Juristische Papyri. Erklärung von Urkunden zur Einführung in die juristische Papyruskunde* von PAUL M. MEYER, Berlin 1920; TENZE, «ZVR» 39/1921, s. 312-313, [z:] A. STEINWENTER, *Studien zu den koptischen Rechtsurkunden aus Oberägypten (Studien zur Paläographie und Papyruskunde, herausg. von KARL WESSELY, Bd. XIX)*, Leipzig 1920; TENZE, «KV» 57/1925, s. 202-206, [z:] *Griechische Papyrusurkunden*, Band I, h. 3 von PAUL M. MEYER, Leipzig-Berlin 1924; F. SMOLKA, «EOS» 29/1926, s. 207-208, [z:] J. BAIKIE, *Egyptian papyri and papyrus-hunting*, London 1925; TENZE, «KK» 1.2/1927, s. 137-140, [z:] *Papiri greci e latini (Pubblicazioni della Società Italiana per la ricerca dei Papiri greci e latini in Egitto)*, t. VII, Florencja 1925; TENZE, «EOS» 37.1/1936, s. 81-89, [z:] *Zenon Papyri*, ed. by WILLIAM LINN WESTERMANN and ELIZABETH SAYRE HASENOEHLR, vol. I, New York 1934; TENZE, «EOS» 38/1937, s. 101-110, [z:] *Raccolta di scritti in onore di Ulrico Wilcken nell'occasione del suo LXX anno* («Aegyptus» 13/1933, Milano); TENZE, «EOS» 38/1937, s. 378-388, [z:] U. WILCKEN, *Die Bremer Papyri*, Berlin 1936; TENZE, «EOS» 39/1938, s. 301-303, [z:] J. MANTEUFFEL, *Les Papyrus et les Ostraca Grecs*, Extrait des *Fouilles franco-polonaises*, t. I, Le Caire 1937; J. MANTEUFFEL, «KK» 2.3/1928, s. 305-309, [z:] *The Oxyrhynchus Papyri*, Part XVII by A. S. HUNT, London 1927; R. TAUBENSCHLAG, «American Journal of Archaeology» 1945, s. 189-193, [z:] *Papyri from Tebtunis*, Part II, edited by E. M. HUSSELMAN, A. E. R. BOAK and W. F. EDGERTON, *Michigan Papyri*, vol. V.

³¹ Rec. J. KESSLER, «PPiA» 58.1/1933, s. 354; J. ADAMUS, «KH» 47.2/1933: «Wiadomości historyczne-dodatek do Kwartalnika Historycznego», s. 270.

Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves» 7/1939-1944, s. 357-368. Wacław Osuchowski przedstawił na posiedzeniu Towarzystwa Nauk we Lwowie swoją pracę *Historia źródeł prawa rzymskiego*, «STNL» 19.1/1939, s. 39-43.

Problematyka dotycząca Ustawy XII Tablic stanowiła pole badawcze dla A. Bergera, który ogłosił drukiem następujące prace z tego zakresu: *Tabulae duodecim*, «RE», t. IV (2) Zweite Reihe, Stuttgart 1932, szp. 1900-1940; *Lex duodecim tabularum*, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 386; *Le XII Tavole e la Codificazione Giustiniana*, [w:] *Atti del Congresso Internazionale di diritto romano 1933*, t. I, Roma (1934-1935), s. 37-70; *La citazione della legge delle XII Tavole in Dig. XXVI 4, 1 pr.*, «BIDR» 43/1935, s. 195-208; *Dig. IX 2, 4 § 1 und „das endoplorato“ der zwölftafeln*, [w:] *Studi in memoria di Aldo Albertoni*, t. I: *Diritto romano e bizantino*, a cura di Pietro Ciapessoni, Padova 1935, s. 379-397; *Vi sono nei Digesti citazioni interpolate della legge delle dodici tavole? (Intorno alle pretese tendenze arcaiche di Giustiniano riguardo alle Dodici Tavole*, [w:] *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento*, t. I, Palermo 1936, s. 585-640.

Godnym odnotowania jest fakt, iż A. Berger jest autorem kilkadziesięciu haseł dotyczących ustaw, opublikowanych w wychodzącej w Stuttgarcie *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. W tomie XII (2) z 1925 r., zamieszczono opracowania polskiego uczonego poświęcone kolejno: *Lex Acilia Calpurnia de ambitu*, szp. 2319; *Lex Acilia repetundarum*, szp. 2319; *Lex de ambitu*, szp. 2323-2324; *Lex Appuleia de maiestate minuta*, szp. 2325; *Lex Atinia de rebus subreptis*, szp. 2331-2335; *Lex Aufidia de ambitu*, szp. 2335; *Lex Aurelia de ambitu*, szp. 2336; *Lex Caecilia de pecuniis repetundis*, szp. 2337; *Lex Calpurnia de pecuniis repetundis*, szp. 2338; *Lex Calpurnia de ambitu*, szp. 2338-2339; *Lex Canuleia de conubio patrum et plebis*, szp. 2339-2340; *Lex Clodia de iniuriis publicis*, szp. 2341; *Lex Cocceia de eunuchis*, szp. 2341; *Lex Cocceia de nuptiis*, szp. 2341; *Lex Cornelia de repetundis*, szp. 2343; *Lex Cornelia de ambitu*, szp. 2344; *Lex Cornelia Baebia de ambitu*, szp. 2344; *Lex Cornelia Fulvia de ambitu*, szp. 2344-2345; *Lex de flaminica diali*, szp. 2353-2355; *Lex Iulia de ambitu*, szp. 2365-2368; *Lex Iulia de pecuniis repetun-*

dis, szp. 2389-2392; *Lex Iunia de pecuniis repetundis*, szp. 2393; *Lex Licinia de ambitu*, szp. 2395; *Lex Poetelia de ambitu*, szp. 2402-2403; *Lex Pompeia de ambitu*, szp. 2403-2404; *Lex Romana Burgundionum*, szp. 2405-2406; *Lex Romana Raetica Curiensis*, szp. 2406-2407; *Lex Romana Wisigotorum*, szp. 2407-2411; *Leges Serviliae de pecuniis repetundis*, szp. 2414-2415; *Lex Tullia de ambitu*, szp. 2416.

Kolejnych kilkadziesiąt haseł odnoszących się do ustaw opracowanych przez polskiego romanistę znalazło się w «RE», Supplementband VII, wydanym w Stuttgarcie w 1940 r. Są to: *Lex Acilia de intercalando*, szp. 378-379; *Lex Acilia Rubria*, szp. 379; *Lex Aebutia* nr 2, szp. 379-382; *Lex Aemilia* nr 3, szp. 382; *lex Antistia*, szp. 382; *Lex Antonia* nr 1, szp. 382; *Lex Aternia Tarpeia*, szp. 382; *Lex Baebia*, szp. 382; *Leges de bello indicendo*, szp. 383; *Lex Canuleia*, szp. 383; *Lex Cicereia de sponsu*, szp. 383; *Lex de clavo pangendo*, szp. 383; *Lex Clodia de victoriato*, szp. 383-384; *Leges Corneliae* nr 2, szp. 384; *Leges Corneliae Pompeiae*, szp. 384; *Lex Crepereia*, szp. 384-385; *Lex Curiata*, szp. 385; *Lex Didia*, szp. 385; *Lex Fabia*, szp. 386-394; *Lex (plebiscitum) de fenore semunciariorum*, szp. 394; *Lex Flaminia*, szp. 394-395; *Lex Furia (leges Furiae)*, szp. 395; *Lex Gabinia*, szp. 395-396; *Lex Helvia*, szp. 396; *Lex Hirtia de Pompeianis*, szp. 396; *Lex Hortensia*, szp. 396-397; *Leges Iuliae*, szp. 397; *Lex Iunia*, szp. 397-398; *Lex Laetoria*, szp. 398; *Lex Licinia*, szp. 398-399; *Lex Licinia sumptuaria*, szp. 399; *Lex Licinia de actione communi dividundo*, szp. 399; *Lex Lucretia de agro Campano*, szp. 399; *Lex Lutatia de vi*, szp. 399-400; *Lex Maenia*, szp. 400; *Lex Marcia*, szp. 400; *Lex Marcia Atinia*, szp. 401; *Lex Mensia*, szp. 401; *Lex Minucia*, szp. 401; *Lex Mucia*, szp. 401; *Lex Munatia Aemilia*, szp. 401-402; *Lex Ovinia*, szp. 402; *Lex Papia de Vestalium lectione*, szp. 402; *Lex Papiria*, szp. 402; *Lex Petillia*, szp. 402; *Lex Pinaria Furia de intercalando*, szp. 403; *Lex Plaetoria* nr 2, szp. 403; *Lex Plautia*, szp. 403-405; *Lex Plotia de vi*, szp. 405; *Lex Poetelia Papiria*, szp. 405-409; *Lex Pompeia*, szp. 409-410; *Lex Pompeia Licinia*, szp. 410; *Lex Publicia*, szp. 410-411; *Lex Publilia*, szp. 411; *Lex Roscia*, szp. 411; *Lex Rutilia*, szp. 411; *Lex Sabinia*, szp. 411; *Lex Scatinia*, szp. 411-412; *Leges Semproniae*, szp. 412-413; *Leges Serviliae*, szp. 413; *Leges Sulpiciae*, szp. 413-414; *Lex*

Titia, szp. 414; *Lex Trebonia* nr 1, szp. 414; *Leges Valeriae*, szp. 414-415; *Lex Valeria Fundania*, szp. 415; *Leges Valeriae Horatae*, szp. 415-416; *Lex Vallia*, szp. 416; *Lex Vibia (Leges Vibiae)*, szp. 416.

Kilka haseł dotyczących *leges* opracował również we wspomnianej «RE» R. Taubenschlag. Wszystkie zostały zamieszczone w t. XII (2), Stuttgart 1925 i są to: *Lex Aquilia*, szp. 2325-2330; *Lex Atilia*, szp. 2330; *Lex Claudia*, szp. 2340-2341 i *Lex Iulia et Titia*, szp. 2392-2393.

Zainteresowania badawcze A. Bergera obejmowały także działalność i dorobek rzymskich i bizantyńskich prawników. W «RE» zamieścił on, poza hasłem *Jurisconsulti*, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 314-315 również szkice biograficzne kilkunastu z nich: *Cinna* nr 8, Supplementband III, Stuttgart 1918, szp. 250-251; *Laelius* nr 17) *Laelius Felix*, t. XII (1), Stuttgart 1924, szp. 416; *Leo* nr 6) *Leo Anamarzeus (Anabarzeus oder Anazarbeus?)*, t. XII (2), Stuttgart 1925, szp. 1962; *Licinius* nr 151) *M. Cn. Licinius Rufinus*, t. XIII (1), Stuttgart 1926, szp. 457-458 (wspólnie z Franzem Miltnerem); *Tarruntenus Paternus*, t. IV (2) *Zweite Reihe*, Stuttgart 1932, szp. 2405-2407; *Terentius* nr 41) *Terentius Clemens*, t. V (1) *Zweite Reihe*, Stuttgart 1934, szp. 650-652; *Neratius* nr 15) *L. Neratius Priscus*, t. XVI (2), Stuttgart 1935, szp. 2549-2551; *Nessenius Apollinaris*, t. XVII (1), Stuttgart 1936, szp. 68-69; *Octavenus*, t. XVII (2), Stuttgart 1937, szp. 1786-1788; *Octavius* nr 59) *Octavius Iavolenus*, t. XVII (2), Stuttgart 1937, szp. 1830-1848; *Paconius* nr 2, t. XVIII (2), Stuttgart 1942, szp. 2124-2125; *Pacuvius Labeo* nr 9, t. XVIII (2), Stuttgart 1942, szp. 2176; *Pedius* nr 3) *Sextus Pedius*, t. XIX (1), Stuttgart 1937, szp. 41-42; *Pegasus* nr 3, t. XIX (1), Stuttgart 1937, szp. 64-65; *Kyrillos* nr 8-9, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 337-342; *Latinus Largus* nr 1 a, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 342; *Leontios* nr 6-9, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 373-376.

Do innych opracowań A. Bergera dotyczących wspomnianych powyżej kwestii należą: *Lytae*, «RE», t. XIV (1), Stuttgart 1928, szp. 72; *One or Two Leontii, legal Scholars in Beirut? A Contribution to the History of Byzantine legal Science*, «Byzantion» 17/1944-1945,

s. 1-17; *Tipoukeitos: The Origin of Name. A Contribution to the History of Byzantine legal Science*, «Traditio» 3/1945, s. 394-402.

Sporo uwagi poświęcono Gaiusowi i jego *Institutiones*. Do prac z tej materii należą: A. Berger, *Nowa edycja Instytucyj Gajusa. Gai Institutiones*, ediderunt E. Seckel et B. Kübler, wyd. 7, cura B. Kübler, Lipsiae 1935, «PPiA» 61.2/1936, s. 130-131; W. Osuchowski, *Nowe fragmenty Instytucyj Gajusa (P. S. I. Nr 1182)*, «STNL» 15.2/1935, s. 97-98; J. Wisłocki, *Spór o Gajusa*³², «CPiE» 33.7-12/1945, s. 93-98.

Analiza tekstów Ulpiana i odpowiedź na pytanie, jakie względy uzasadniały wydawanie pewnych edyktów przez pretora, stanowiła przedmiot opracowania R. Taubenschläga, *Motywy edyktów pretorskich*, «SAU» 24.3/1919, s. 14-15.

Naukowcy polscy śledzili także wydania i literaturę źródeł prawa rzymskiego. Ich przeglądu dokonał A. Berger w opracowaniu *Nowe edycje i literatura źródeł prawa rzymskiego*, «PPiA» 48.1-3/1923, s. 183-186. Autor ten zrecenzował również *Fontes Iuris Romani Anteiustiniani*, vol. I: *Leges*, wyd. 2, ed. S. Riccobono, Florence 1941, «Byzantion» 17/1944-1945, s. 393-395.

Hieronim Markowski zajął się w swoich publikacjach analizą językową i rzeczową edyktu Oktawiana z 30 r. p.n.e. dotyczącego zbeszczeszczenia grobów, zachowanego w greckim przekładzie, dokonanym na polecenie Heroda. Starał się również odtworzyć oryginalne, łacińskie brzmienie edyktu. Z tematyki tej ogłosił następujące prace: *Rozporządzenie Cezara o ochronie grobów i czci pochowanych*, «Eos» 37.1/1936, s. 43-49 i «SPTPN» 9.2/1935, s. 70-71; *De Caesaris Graeco titulo Palaestino*, [w:] *Munera Philologica Ludovico Ćwikliński bis sena lustra professoria claudenti ab amicis collegis discipulis oblata*, Posnaniae 1936, s. 128-137; *Diatagma Kaisaros, De Caesare manium iurum vindice*³³, (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Prace Komisji Filologicznej, t. VIII, z. 2), Poznań 1937, ss. 119; *Edykt naza-*

---

³² Rec. Z. LISOWSKI, «CPH» 1/1948, s. 187-189.

³³ Rec. O. EGER, «ZSS» 58/1938, s. 273-275.

reński a początki chrześcijaństwa, «SPTPN» 11.2/1937, s. 31-34; *De Graeca inscriptione Nazarea*³⁴, «Eos» 38.4/1937, s. 429-443.

O źródłach nieprawniczych pisał H. Insadowski, *Prawo rzymskie u Horacego*³⁵ (Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, t. VIII), Lublin 1935, ss. 90.

Uwagę polskich badaczy przykuwały też różne kwestie związane z kodyfikacją justyniańską. Wskazać tu trzeba na artykuły: W. Osuchowskiego, *Homer w Digestach*, [w:] *Pamiętnik trzydziestolecia pracy naukowej Prof. dr. P. Dąbkowskiego*, Lwów 1927, s. 163-184; Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, *Les facteurs intérieurs de l'évolution du droit romain privé*, [w:] *La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques Varsovie 1933*, t. I, Varsovie 1933, s. 244-250; L. Pinińskiego, *W 1400-letnią rocznicę kodyfikacji Justyniana*, «Przegląd Współczesny» 53.157/1935, s. 157-177; W. Kozubskiego, *Elementy Kodyfikacji Justyniańskiej*, «TP» seria III, 9/1935, s. 152-173; R. Taubenschlaga, *The Legislation of Justinian in the Light of the Papyri*, «Byzantion» 15/1941, s. 280-295; A. Bergera, *The Emperor Justinian's Ban upon Commentaries to the Digest*, «BPIA» 3.3-4/1945, s. 656-696 oraz recenzje: A. Bergera, z: F. Schulz, *Einführung in das studium der Digesten*, Tübingen 1916, «KV» 55/1919, s. 55-58 i z: *Corpus Iuris Civilis*. Editio stereotypa tertia decima, vol. I: *Institutiones*, recognovit P. Krueger. *Digesta*, recognovit Th. Mommsen, retractavit P. Krueger, Berolini 1920, «ZVR» 39/1921, s. 311-312; Franciszka Bossowskiego, z: *Index interpolationum, quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*, ed. L. Mitteis, t. III *ad libros Digestorum XXXVI-L pertinens*, Weimar 1935, «PPiA» 61.2/1936, s. 128-130.

Interesujący projekt przedstawił Tadeusz Zieliński w artykule, *Projet de la création d'un „Corpus scriptorum Iuris graecoromani tam canonici quam civilis”*, [w:] *Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini, Roma 20-26 settembre 1936*, t. I, Roma 1939, s. 735-740.

Zdecydowanie najwięcej opracowań związanych z historią źródeł i wzajemnymi wpływami praw antycznych wyszło spod pióra

³⁴ Nota O. EGER, «ZSS» 58/1938, s. 441.

³⁵ Rec. W. OSUCHOWSKI, «CPH» 1/1948, s. 129-133.

R. Taubenschlaga: *Das attische Recht in der Komödie Menanders „Epitrepontes“*, «ZSS» 46/1926, s. 68-82; (streszczenie), *Prawo greckie w komedji Menandra „Epitrepontes“*, «SPAU» 30.5/1925, s. 3-4; *Die Geschichte der Rezeption des griechischen Privatrechts in Aegypten*, [w:] *Atti del IV Congresso Internazionale di Papirologia, Firenze Aprile-Maggio 1935*, Milano 1936, s. 259-281; (streszczenie), *Historia recepcji greckiego prawa w Egipcie*, «SPAU» 40.5/1935, s. 146; *The Ancient Greek-City-Laws in Ptolemaic Egypt*, [w:] *Actes du Ve Congrès International de Papyrologie (Oxford, 30 août-3 septembre 1937)*, Bruxelles 1938, s. 471-489; *Die Geschichte der Rezeption des römischen Privatrechts in Aegypten*, [w:] *Studi in onore di Pietro Bonfante nel XL anno d'insegnamento*, t. I, Milano 1930, s. 367-440; *Prawo lokalne w Dygestach i Responsach Cervidiusa Scaevoli* (Rozprawy PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria II, t. XXXVII, ogólnego zbioru t. 62), Kraków 1921, s. 41-56; *Le droit local dans les Digesta et Responsa de Cervidius Scaevola*, «BIAP» 1919-1920, I partie, s. 45-55; *Il diritto romano e il diritto locale nei Digesti e nei Responsa di Cervidius Scaevola*, «Annuario del diritto romano» 13-14/1922; (streszczenie), *Prawo greckie w responsach i dygestach Cervidiusa Scaevoli*, «SAU» 22.10/1917, s. 17-19; *Le droit local dans les constitutions prédioclétiens*, [w:] *Mélanges de droit romain dédiés à G. Cornil à l'occasion de sa XXXe année de professorat*, t. II, Paris 1926, s. 497-512; (streszczenie), *Prawo lokalne w konstytucjach przeddioklejańskich*, «SPAU» 30.5/1925, s. 4-6; *Der Einfluss der Provinzialrechte auf das römische Privatrecht*, [w:] *Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano, Roma 22-29 Aprile 1933*, t. I, Pavia 1934, s. 281-315; *Le „Corpus iuris“ datant du VIIIe siècle de l'archevêque Jésubocht*, «BIAP» 1924, s. 92; *Corpus iuris arcybiskupa Jesubochta z VIII wieku*, «SPAU» 29.2/1924, s. 9-12 i recenzja z: E. Sachau, *Syrische Rechtsbücher*, III Band, Berlin 1914, «ZSS» 45/1925, s. 493-514.

Zagadnienie recepcji prawa rzymskiego w różnych porządkach prawnych podejmowali: Feliks Szenwic, który ogłosił *Wiadomości wstępne z dziejów recepcji prawa rzymskiego na starożytnym wschodzie*. Wykład wygłoszony na Wydziale nauk politycznych i społecznych

*Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie*³⁶, Warszawa 1921, ss. 36, a także Władysław Namysłowski, *Serbskie prawo karne w wiekach średnich*, «CPiE» 21.10-12/1923, s. 39-86; (streszczenie), *Le droit pénal serbe au moyen âge*, «BIAP» 1923, s. 53-55; *Wege der Rezeption des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien*, «Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven» 1.2/1926, s. 139-152. Ukazaniem rzymskiej lub germańskiej genezy różnych regulacji karnych statutów miast włoskich zajmował się Michał Patkaniowski³⁷, *Wina i kara. Elementy rzymskie i germańskie w prawie karnym statutów miast włoskich* (Wydawnictwa Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego nr 5), Kraków 1939, ss. 130.

Kwestii oddziaływania prawa rzymskiego na prawo kanoniczne poświęcił swe prace A. Vetulani, *Z badań nad prawem rzymskim w Dekrecie Gracjana*, «CPiE» 30.1-12/1936, s. 119-149; *Une suite d'études pour servir à l'histoire du „Décret” de Gratien, (I): Les manuscrits du Décret de Gratien conservés dans les bibliothèques polonaises*, «RHD» ser. IV, 15.2/1936, s. 344-358; *Une suite d'études pour servir à l'histoire du „Décret” de Gratien, (II): Les Nouvelles de Justinien dans le Décret de Gratien*, «RHD» ser. IV, 16.3/1937, s. 461-479 i dokończenie, «RHD» ser. IV, 16.4/1937, s. 674-692; *Z badań nad pierwotnym tekstem Dekretu Gracjana*, «Collectanea Theologica» 17.1-2/1936, s. 70-92; *Znaczenie Dekretu Gracjana w badaniach nad autentykami*, «SPAU» 41.1/1936, s. 10-13; *Etudes sur les authentiques*, «BIAP» 1936, s. 50-56; *O sposobie powoływania się na przepisy prawa rzymskiego i kanonicznego w późniejszym średniowieczu*, «KH» 50.1/1936, s. 51-60; *Z badań nad recepcją przepisów prawa rzymskiego przez autorów zbiorów kanonicznych w średniowieczu*, «SPAU» 46.10/1945, s. 282-283 i H. Insadowski, *Prawo rzymskie jako źródło prawa kanonicznego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji X. Biskupa Mariana Leona Fulmana*, t. I, Lublin 1939, s. 111-125.

---

³⁶ Rec. Z. LISOWSKI, «RPiE» 2.4/1922, s. 742-744.

³⁷ Por. też *Charakterystyka ustawodawstwa statutowego na tle rozwoju komuny włoskiej*, «CPiE» 31.1-12/1938, s. 119-175.

Badanie wpływów chrześcijaństwa i prawa żydowskiego na ustawodawstwo rzymskie, to temat licznych prac F. Bossowskiego: *Wpływ chrześcijaństwa na rozwój prawa rzymskiego*, «PPiA» 50.10-12/1925, s. 307-317; artykuł ten znajduje się także w zeszycie jubileuszowym «PPiA» 50/1925, s. 3-13; *Wpływ sądownictwa polubownego biskupów na prawo rzymskie*, «RPW» 6/1933, s. 11-42; (streszczenie), *Quo modo multa in iure romano postclassico ad instar praeceptorum, ab episcopis ex compromisso lites dirimentibus observatorum, innovata sint, auctoris opinio breviter exponitur*, «RPW» 6/1933, s. 439-446; *Quo modo usu forensi audientiae episcopalis suadente non nulla praecepta ad instar iuris graeci aut hebraici etc. in iure romano recepta sint exponitur*, [w:] *Acta Congressus Iuridici Internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis Romae 12-17 Novembris 1934*, t. I, Romae 1935, s. 359-410; *Czy i jaką drogą prawo żydowskie wywarło wpływ na prawo prywatne rzymskie?*, «RPW» 10/1939, s. 1-42; (streszczenie), *Suntne in iure Romano, suadente usu forensi audientiae episcopalis, quaedam praecepta ad instar iuris privati hebraici introducta?*, «RPW» 10/1939, s. 43-76; *Roman law and hebrew private law*, «BIDR» 46/1939, s. 354-363.

Wpływem prawa rzymskiego na postępowanie przed sądami inkwizycyjnymi zajął się Mariusz Skibniewski, *L'influence du droit romain sur la procédure judiciaire des tribunaux de l'inquisition*, [w:] *La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques Varsovie 1933*, t. I, Varsovie 1933, s. 357-364.

Dużym zainteresowaniem badaczy cieszyła się problematyka oddziaływania prawa rzymskiego na polskie prawo i kulturę prawniczą. W okresie międzywojennym pisali o tym: R. Taubenschlag, *Jakób Przyłuski, polski romanista XVI w.* (Rozprawy AU Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, t. XXXVI, ogólnego zbioru t. 61), Kraków 1918, s. 232-276; (streszczenie), *Jakób Przyłuski, polski romanista XVI w.*, «SAU» 23.2/1918, s. 3-8; *Zur Geschichte der Rezeption des römischen Rechts in Polen*, «ZSS» 51/1932, s. 325-326; *Il diritto romano nei documenti polacchi medioevali*, [w:] *Acta Congressus Iuridici Internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV*

a *Codice Iustiniano promulgatis Romae 12-17 Novembris 1934*, t. II, Romae 1935, s. 359-375; *La storia della recezione del diritto romano in Polonia fino alla fine del secolo XVI*³⁸, Bologna 1939, ss. 17; Karol Koranyi, *Joannes Cervus Tucholiensis i jego dzieła. (Z dziejów praw obcych i literatury prawniczej w Polsce)*, «Przew.HP» 1/1930, s. 1-29; S. Estreicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI w.*³⁹, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 40-118; Józef Rafacz, *Z dziejów prawa rzymskiego w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 197-200; Stanisław Kutrzeba, *Il diritto romano in Polonia fino alle fine del secolo decimottavo*, [w:] *Le relazioni fra l'Italia e la Polonia dall'età romana ai tempi nostri*, Roma 1936, s. 59-80.

Po zakończeniu działań wojennych J. Wisłocki wydał *Prawo rzymskie w Polsce piastowskiej, od czasów przedchrześcijańskich do śmierci Władysława Łokietka*, «CPIE» 33.1-6/1945, s. 35-42, a następnie w monografii *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warszawa 1945, ss. 155, podjął się próby kompleksowego przedstawienia dziejów prawa rzymskiego w Polsce od czasów najdawniejszych aż do okresu mu współczesnego. Krytyczne uwagi ze strony Z. Lisowskiego⁴⁰, z którymi należy się zgodzić, nie pozwalają uznać jej za udaną.

Powstawały też prace, które tylko pośrednio dotyczyły prawa rzymskiego i jego znaczenia w dawnej Polsce. Kwestie związane z rozwojem polskiego prawa sądowego w średniowieczu stanowiły przedmiot badań i jednocześnie ostrej polemiki R. Taubenschlaga (*Proces polski XIII i XIV wieku do Statutów Kazimierza Wielkiego* (Studia nad Historią Prawa Polskiego, wydawane pod red. O. Balzera, t. X, z. 3), Lwów 1927, s. 365-469; (streszczenie), *Proces polski najdawniejszy do Statutów Kazimierza Wielkiego*, «SPAU» 31.4/1926, s. 4-8; (streszczenie), *Proces polski XIII i XIV wieku do Statutów Kazimierza Wielkiego*, «STNL» 7/1928, s. 156-157; *Die Entstehung der Statuten Kasimirs des Grossen*, «BIAP» 1928, s. 18-33; (streszczenie), *Geneza*

³⁸ Rec. A. KŁODZIŃSKI, «KH» 53.2/1939, s. 360-362.

³⁹ Rec. R. TAUBENSCHLAG, «Przew.HP» 3/1933, s. 150-152.

⁴⁰ «CPH» 1/1948, s. 189-194 i *Wyjaśnienie* «CPH» 2/1949, s. 501-502.

statutów Kazimierza Wielkiego, «SPAU» 33.1/1928, s. 5-6; *Geneza pozwu pisemnego w średniowiecznym procesie polskim* (PAU. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, t. XLIII, ogólnego zbioru t. 68, nr 3), Kraków 1931, s. 324-335; (streszczenie), *Geneza pozwu pisemnego w średniowiecznym procesie polskim*, «SPAU» 36.3/1931, s. 10; *Der Ursprung der schriftlichen Ladung im mittelalterlichen polnischen Prozess.*, «BIAP» 1931, s. 57-63; *Jeszcze o genezie polskiego pozwu pisemnego (odpowiedź P. doc. A. Vetulaniemu)*, «Przew. HP» 2/1931, s. 272-293; *Polemika*, «Przew. HP» 2/1931, s. 351-353; *Proces kanoniczny w praktyce sądów duchownych polskiego średniowiecza*, «SPAU» 37.5/1932, s. 7-13; *La citazione scritta nel processo polacco medioevale. (Contributo alla recezione del processo romano-canonico in Polonia)*, «SDHI» 1.2/1935, s. 307-318; *Art. B IV 5 statutów Kazimierza Wielkiego*, «SPAU» 40.5/1935, s. 146) z A. Vetulanim (streszczenie, *Pozew w średniowiecznym procesie polskim*, «SPAU» 29.7/1924, s. 10-11; *Pozew sądowy w średniowiecznym procesie polskim* (PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. XL, ogólnego zbioru t. 65, nr 3), Kraków 1925, s. 123-237; *Wpływ zasad procesu rzymsko-kanonicznego na polski pozew pisemny w średniowieczu*, «Przew. HP» 2/1931, s. 253-271; *Polemika*, «Przew. HP» 2/1931, s. 343-350).

Zagadnienie wpływów romanistycznych w rozwoju prawa polskiego zainteresowało także rosyjskiego badacza Vladimira Gsovskiego, który opublikował artykuł *Roman Law and the Polish Jurists. From the Later Middle Ages to the Partition of Poland*, «Seminar» 1/1943, s. 74-98.

O oddziaływaniu prawa rzymskiego na treść Statutów litewskich pisali: R. Taubenschlag, *Wpływy rzymsko-bizantyńskie w drugim Statucie litewskim* (streszczenie), «STNL» 11.3/1931, s. 121-122; *Wpływy rzymsko-bizantyńskie w drugim Statucie litewskim* (Studja nad historją prawa polskiego imienia Oswalda Balzera, t. XIV, z. 2), Lwów 1933, s. 209-244; *Gli influssi romano-bizantini sul secondo Statuto lituano*, «SDHI» 3.1/1937, s. 42-62; Stefan Ehrenkreutz, *Zagadnienie wpływu prawa rzymskiego na Statuty litewskie*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17-20 wrze-*

śnia 1935 r., t. I: *Referaty*, Lwów 1935, s. 189-196; F. Bossowski, *Nowela Justynjana 115-Statut Litewski I R. IV. Art. 13 (14), Statut Litewski II i III R. VIII. Art. 7.-T. X. cz. 1 Art. 167*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania Pierwszego Statutu Litewskiego*, pod red. S. Ehrenkreutza, Wilno 1935, s. 107-121; K. Koranyi, *O niektórych postanowieniach karnych Statutu litewskiego z r. 1529 (Studjum prawno-porównawcze)*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania Pierwszego Statutu Litewskiego*, pod red. S. Ehrenkreutza, Wilno 1935, s. 123-157.

Z. Lisowski w artykule *Zamoyski*⁴¹ czy *Sigonius* (*Notatka bibliograficzna*), [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 57-86, zabrał głos w dyskusji dotyczącej autorstwa rozprawy „*De Senatu Romano*”.

Wzmianki dotyczące prawa starożytnych Rzymian w literaturze polskiej przedstawił Zygmunt Kołakowski, *Prawo rzymskie w literaturze polskiej*, «Prawo» 15.1-2/1938, s. 18-20.

Historii źródeł dotyczą też prace: F. Bossowski, *Zasady prawa rzymskiego jako źródła prawa posiłkowego w prawie międzynarodowym*⁴², «Wil.PP» 4.4/1933, s. 95-99; Bernard Fischer, *Zagadnienie antycznych źródeł prawa międzynarodowego prywatnego*, «KK» 8.1/1934, s. 55-61; S. Goldberger, *Rozwój prawa międzynarodowego w czasach starożytnych*, «Filomata» 102/1938, s. 20-26.

Charakterystycznym zjawiskiem okresu omawianego w pracy było łączenie przez romanistów badań naukowych z zakresem prawa rzymskiego z obowiązującymi lub projektowanymi przepisami⁴³. Rzymskie konstrukcje prawne z odnośnymi regulacjami przyjętymi przez polskie i obce ustawodawstwa zestawiali: F. Szenwic, *Poręczenie za*

⁴¹ Por. także A. KARNIEJEW-GREBAROW, *Uwagi nad rękopisami Jana Zamoyskiego rozprawy „De Senatu Romano”*, «STNL» 18.2/1938, s. 156-157.

⁴² Por. też B. WINIARSKI, *Przyczynek do rozważań nad stosunkiem prawa międzynarodowego do prawa rzymskiego*, «RPEiS» 14.1/1934, s. 11-24.

⁴³ Por. rec. A. BERGER, «KV» 55/1919, s. 136-142, [z:] G. DRAGANESCO, *Die Lehre vom Besitzerwerb durch Stellvertreter nach römischem und bürgerlichem Recht mit Berücksichtigung des gemeinen und vergleichenden Rechts und mit einem Vorschlag de lege ferenda*, Berlin 1916.

zobowiązania naturalne według prawa rzymskiego i kodeksu cywilnego, «GSW» 46.10/1918, s. 97-99; «GSW» 46.11/1918, s. 109-112; *Zadatek w prawie rzymskim i kodeksie cywilnym*, «GSW» 47.24/1919, s. 237-238; «GSW» 47.25/1919, s. 247-249; «GSW» 47.26/1919, s. 254-255; I. Koschembahr-Łyskowski, *W sprawie kodyfikacji naszego prawa cywilnego*, «TP» seria III, 2/1924-1925, s. 1-112; L. Piniński, *O stosunkach prawnych niebronionych skargą*⁴⁴, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. II, Lwów 1925, s. 189-253; (streszczenie), *O stosunkach prawnych niebronionych skargą*, «STNL» 5.2/1925, s. 54-57; Marcelli Chlamtacz, *Kontrakty realne w prawie rzymskim, w teorii cywilistycznej i w projekcie polskiego kodeksu cywilnego*⁴⁵ (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. VIII, z. 1), Lwów 1930, s. 1-111; (streszczenie), *Kontrakty realne w prawie rzymskim, w teorii cywilistycznej i w projekcie polskiego kodeksu cywilnego*, «STNL» 10.2/1930, s. 68-84; *Zagadnienie posiłkowej poręki w prawie rzymskim i w prawach nowożytnych. Studium historyczno-dogmatyczne*⁴⁶ (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. IX, z. 3), Lwów 1932, s. 347-433; (streszczenie), *Zagadnienie posiłkowej poręki w prawie rzymskim i w prawach nowożytnych*, «STNL» 12.2/1932, s. 107-113; F. Bossowski⁴⁷, *Ze studiów nad najmem i dzierżawą. (Szkic do rozprawy dogmatyczno-krytycznej)*, «CPiE» 19.7-8/1921, s. 144-160; *Romanistische und einheimische Elemente im System des ostpolnischen Zivilrechts*, Wilno 1932, ss. 11; *Ochrona przeciwko nieuczciwej konkurencji ze stanowiska prawa porównawczego oraz prawa rzymskiego*, «RPEiS» 15.3/1935, s. 125-133; *Das Römische Recht und die Vergleichende Rechtswissenschaft*

⁴⁴ Rec. R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 51.1-3/1926, s. 477-480; F. ZOLL młodszy, «GSW» 54.19/1926, s. 262-263.

⁴⁵ Rec. F. BOSSOWSKI, *Jeszcze w sprawie kontraktów realnych*, «RPEiS» 11.3/1931, s. 267-276.

⁴⁶ Rec. R. LONGCHAMPS DE BÉRIER, «PPiA» 58.1/1933, s. 38-42; Z. LISOWSKI, «RPEiS» 14.2/1934, s. 285-287.

⁴⁷ Por. też *Ze studiów nad § 367 kod. cyw. austr., art. 2279 i 2280 kod. Nap., tudzież § 932-936 kod. cyw. niem. (O wpływie prawa żydowskiego na ochronę rzetelnego obrotu w prawie nowoczesnym)*, «CPiE» 19.9-12/1921, s. 64-120.

(*Betrachtung einzelner Rechtsinstitute*), [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. I, Lwów 1936, s. 99-112.

IV. OCHRONA PRAW PRYWATNYCH

Kwestiom związanym z ochroną praw prywatnych poświęcono sporo uwagi.

Adam Wojtunik zajmował się procesem formułkowym, *Formułka procesowa w klasycznym prawie rzymskim*, «Prawo» 13.5-6/1936, s. 182-189.

Zastępcom stron procesowych krótki artykuł poświęcił Alfred Zaniewicz, *Palestra w Rzymie starożytnym*, «Palestra» 11/1933, s. 657-661.

O roli sędziego w procesie pisał I. Koschembahr-Łyskowski, *Rola sędziego w bonae fidei iudicium (quid veniat in bonae fidei iudicium) w prawie rzymskim klasycznym*, «STNW» 24.7-9/1931, s. 125-151; „*Quid veniat in bonae fidei iudicium*” en droit classique romain, [w:] *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento*, t. II, Palermo 1936, s. 147-168; *Uwzględnienie przez sędziego zwyczajów obrotu w prawie klasycznym rzymskim*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 1-8.

Postępowania egzekucyjnego dotyczą opracowania R. Taubenschlaga, *Manus iniectio*, «RE», t. XIV (2), Stuttgart 1930, szp. 1400-1402 i Józefa Marcelego Rosenberga, *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*, «GSW» 62.37/1935, s. 495-498; «GSW» 62.38/1935, s. 512-514.

Problematykę postępowania apelacyjnego podejmował F. Szenwic, *Zasady apelacji w prawie rzymskim*, «PPiA» 43/1918, s. 267-271.

R. Taubenschlag pisał o różnych aspektach procesowych w świetle papirusów: *Sędziowie pokoju i sędziowie rozjemczy w prawie grecko-egipskim*, «SAU» 24.3/1919, s. 15-17; *Przyczynki do nauki o świadkach w prawie ptolemejskim* (Rozprawy PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria II, t. XXXVII, ogólnego zbioru t. 62), Kraków 1921, s. 64-71; (streszczenia): *Nauka o świadkach w prawie ptolemejskim*, «SAU» 24.9/1919, s. 6-7 i *Contribution à l'étude des témoins en droit ptolémaïque*, «BIAP» 1919-1920, I partie, s. 45; *Moratorium*

sędziowskie w prawie grecko-egipskim, «CPiE» 25.1-12/1927, s. 276-278; *Zum gerichtlichen Moratorium im römischen Provinzialrecht*, «ZSS» 51/1931, s. 403-404; *Prawomocność wyroków w prawie grecko-egipskim*, «CPiE» 32.1-6/1939, s. 111-117.

Do kwestii proceduralnych odnoszą się również publikacje F. Bosowskiego, A. Bergera i R. Taubenschlaga, które wykazane zostały w dziale VII.

Zagadnienia dotyczące ochrony interdyktalnej stanowiły przez wiele lat obszar badań Edwarda Gintowta, który opublikował prace: *O charakterze środków prawnych z tytułu edyktu „De interdictis”*, «STNL» 12.3/1932, s. 190-196; *Valeri Probi iuris notae: „R. A. Q. E. I. E.”*, [w:] «AUP» 15/1936, s. 219-236; *Czy z przekazanych w Digestach rozstrzygnięć konkurencji w obrębie prawa interdyktalnego można wysnuć wnioski o charakterze iudiciorum ex interdicto?*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. I, Lwów 1936, s. 313-319; *Über den Charakter der Interdikte und der Iudicia ex interdicto*, [w:] *Studi in memoria di Aldo Albertoni*, t. II: *Diritto romano e bizantino*, a cura di Pietro Ciapessoni, Padova 1937, s. 233-297.

Warto także przywołać opracowanie S. Wróblewskiego, *Sądy polubowne w historii prawa. Odczyt wygłoszony na publicznym posiedzeniu Polskiej Akademii Umiejętności dnia 9 czerwca 1928*, Kraków 1928, ss. 26, w którym autor poświęca wiele miejsca sądownictwu w Rzymie. Podobnie jest też w przypadku monografii Bolesława Wilanowskiego, *Rozwój historyczny procesu kanonicznego*, t. I: *Proces kościelny w starożytności chrześcijańskiej*⁴⁸ (Rozprawy Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. III), Wilno 1929, ss. 399; rozdział VII, p. 10: *Przepisy prawa rzymskiego o sądach polubownych* (s. 138-141); p. 21: *Sądownictwo w Rzymie* (s. 192-219) i szczególnie rozdział VIII: *Wpływ prawa rzymskiego na proces kościelny pierwszych wieków chrześcijaństwa* (s. 271-377).

---

⁴⁸ Rec. V. ЗАІКYN, «Прzew.HP» 2/1931, s. 199-203.

V. PRAWO OSOBOWE I CZYNNOŚCI PRAWNE

Sytuacją niewolników w prawie rzymskim zajmowali się w swoich publikacjach: A. Berger, *Streifzüge durch das römische Sklavenrecht*, «ZSS» 43/1922, s. 398-415; S. Goldberger, *Istotne położenie niewolników w Rzymie*, «Filomata» 54/1933, s. 134-137 i Lidia Winniczuk, *Plinius Młodszy a niewolnicy*, «Filomata» 99/1938, s. 372-380.

Izrael Ostersetzter opublikował *Prawo majątkowe niewolnika w prawie żydowskim*, [w:] *Księga jubileuszowa ku czci Prof. Dr. Mojżesza Schorra* (Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie, t. VI), Warszawa 1935, s. 91-112, a R. Taubenschlag, *Das Sklavenrecht im Rechte der Papyri*, «ZSS» 50/1930, s. 140-169.

Ius patronatus było przedmiotem zainteresowania F. Bossowskiego, *O pochodnem nabyciu prawa patronatu nad wyzwolencem*, «RPW» 1/1925, s. 117-136. Staraniem wileńskiego romanisty ukazał się też artykuł *Ze studiów nad peculium castrense. (Zarazem przyczynek do działalności komentatorów bizantyńskich przed Kodyfikacją justyniańską)*, «RPW» 2/1928, s. 33-80.

A. Berger opracował obszerne hasło *Minores*, «RE», t. XV (2), Stuttgart 1932, szp. 1860-1889.

O granicy pełnoletności w świetle papirusów pisał R. Taubenschlag, *Εννομος ήλικία nel diritto dei papiri*⁴⁹, «Aegyptus» 12/1932, s. 141-144.

Szczególny status prawny westalek stanowił temat opracowań Wincentego Śmiałka, *De prisci Vestae cultus reliquiis*, «Eos» 29/1926, s. 39-50 i Marii Barbaszowej, *Virgines Vestales*, «Filomata» 11/1930, s. 14-26; *Vestalka* (Biblijoteczka Filomaty nr 16), Lwów 1935, ss. 60.

Wadami oświadczenia woli zajmowali się L. Piniński, *Wpływ błędu „in corpore” i „in qualitate” na ważność umów wedle prawa rzymskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Lwów 1930, s. 393-428 i R. Taubenschlag, *Die Geschäftsmängel im Rechte der Papyri*, «ZSS» 54/1934, s. 137-146.

⁴⁹ Nota J. WISŁOCKI, «Prawo» 9.8-9/1932, s. 344.

Zarys historii notariatu w prawie greckim, hellenistycznym i rzymskim przedstawił R. Taubenschlag, *Notariat w starożytności*, «Przegląd Notarialny» 7.4/1928, s. 341-346.

VI. PRAWO RODZINNE

Prawu rodzinnemu starożytnego Rzymu poświęcono kilka ważnych monografii, które do dnia dzisiejszego stanowią niezwykle cenne, czasami wręcz unikalne w romanistyce polskiej opracowania poszczególnych zagadnień. Bez wątplenia do takich prac należy dzieło H. Insadowskiego, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*⁵⁰, Lublin 1935, ss. 333. Nieco wcześniej lubelski romanista publikował także fragmenty przywołanej monografii w formie artykułów: *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, «GS» 10/1934, s. 710-719; dokończenie «GS» 11/1934, s. 801-815; «GS» 12/1934, s. 883-890 i *Quid momenti habuerit christianismus ad ius romanum matrimoniale evolvendum*, [w:] *Acta Congressus Iuridici Internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis Romae 12-17 Novembris 1934*, t. II, Romae 1935, s. 37-87.

Żydowskiego prawa małżeńskiego dotyczy praca Benjamina Schlagera, *Żydowskie prawo małżeńskie. Poprzedził słowem wstępem dr Ozjasz Thon*, Kraków 1930, ss. 265 oraz artykuł M. Allerhanda, *Małżeństwo kapłanów u Żydów*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. II, Lwów 1931, s. 297-307; (streszczenie), *Małżeństwo kapłanów u Żydów*, «STNL» 10.2/1930, s. 84-86.

Zagadnienia związane z rozwodem w źródłach papirusowych analizował F. Smolka w artykule *Akt rozwodowy z Dura-Europos*, «Eos» 38/1937, s. 449-456.

Kilkuletnie badania B. Łapickiego poświęcone problematyce władzy ojcowskiej zaowocowały ukazaniem się dwóch prac: *Władza ojcowska w starożytnym Rzymie. Część I: Czasy królewskie. Część II:*

---

⁵⁰ Rec. Z. LISOWSKI, «RPEiS» 16.2/1936, s. 259-261; N. DUMKA, «EOS» 38/1937, s. 268-272.

*Czasy republikańskie*⁵¹, Warszawa 1933, ss. 230 oraz *Władza ojcowska w starożytnym Rzymie. Okres klasyczny*⁵², Warszawa 1937, ss. 124.

Antycznym prawem rodzinnym zajmował się również R. Taubenschlag, *Die materna potestas im gräko-ägyptischen Recht*, «ZSS» 49/1929, s. 115-128; *Die Alimentationspflicht im Rechte der Papyri*, [w:] *Studi in onore di Salvatore Riccobono*, t. I, Palermo 1936, s. 507-518; *La compétence du κόπιος dans le droit gréco-égyptien*⁵³, «AHDO» 2/1938, s. 293-314.

O sytuacji prawnej kobiety w starożytności pisały L. Winniczuk, *Kobieta w dawnym Rzymie*, «Filomata» 6/1929, s. 15-31; *Kobieta w starożytności* (Biblioteka Filomaty nr 16), Lwów 1932, ss. 114 oraz I. Biezuńska, *Études sur la condition juridique et sociale de la femme grecque en Egypte gréco-romaine*, Lwów 1939, ss. 76; *Położenie prawne kobiety greckiej w świetle źródeł papyrusowych*, «PHist.» 35/1939, s. 7-24.

W. Kozubski skierował swoje zainteresowania badawcze w stronę *tutela mulierum*, publikując pracę *Opieka nad kobietami w prawie rzymskim*⁵⁴ (PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. XXXVIII, ogólnego zbioru t. 64, nr 1), Kraków 1922, s. 1-48; (streszczenia): *Die Geschlechtsvormundschaft im römischen Recht*, «BIAP» 1921, s. 12-15; *Opieka nad kobietami w prawie rzymskim*, «SPAU» 26.9/1921, s. 2-4.

Wspomnieć również należy o niepublikowanych rozprawach doktorskich na Uniwersytecie Jagiellońskim, których autorami byli: Aleksander Wolter, *Prawo familijne w łacińskiej literaturze niepraw-*

⁵¹ Rec. E. GINTOWT, «Przew.HP» 4.1-4/1934, s. 137-138. Podane są tylko inicjały E. U. (Lwów), ale to chyba zwykła pomyłka i chodzi prawdopodobnie o E. GINTOWTĄ; A. RZEWSKI, «Notariat-Hipoteka» 27-28/1934, s. 270-272; V. KOROŚEC, «ZSS» 57/1937, s. 419-421.

⁵² Rec. F. BOSSOWSKI, «RPEiS» 19.3/1939, s. 552-554; V. KOROŚEC, «ZSS» 59/1939, s. 616-618.

⁵³ Nota J. SAS WISŁOCKI, «WMP» 5.2/1939, s. 56.

⁵⁴ Rec. Z. LISOWSKI, «RPiE» 3.4/1923, s. 632-633.

niczej od IV do VII wieku po Chrystusie, Kraków 1929; J. Wisłocki⁵⁵, *Opieka kobiet w prawie papirusów*, Kraków 1932 i Kazimierz Andrysik, *Opieka nad nieletnimi w prawie papirusów*, Kraków 1932.

Kurateli nad marnotrawcami obszerne studium poświęcił wileński romanista F. Bossowski, *Cura prodigi et luxuriosi. Ze studjów nad rozwojem historycznym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. I, Lwów 1930, s. 29-85.

VII. PRAWO RZECZOWE

Zagadnienia dotyczące praw rzeczowych były dość często podejmowane w polskiej literaturze romanistycznej⁵⁶. Z publikacji odnoszących się do pojęcia rzeczy i ich podziałów wymienić należy: F. Bossowski, *Ze studjów nad rzeczami wyjętymi z obiegu wedle prawa rzymskiego*, «GSW» 51.30/1923, s. 257-260; «GSW» 51.31/1923, s. 265-269; «GSW» 51.32/1923, s. 277-279; B. Łapicki, *Przyczynek do nauki o prawach rzeczowych*, «GSW» 53.19/1925, s. 299-300; «GSW» 53.20/1925, s. 315-317; H. Insadowski, *Res sacrae w prawie rzymskiem. Studium z sakralnego prawa rzymskiego* (Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego. Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych. Sekcja Prawa nr 11), Lublin 1931, ss. 112. Godne odnotowania jest także zamieszczenie artykułu *De rebus corporalibus*, «RPW» 9/1938, s. 145-158, autorstwa holenderskiego profesora prawa rzymskiego na Uniwersytecie w Utrechcie Jana Karola Nabera wraz z polskim streszczeniem *O rzeczach zmysłowych*, «RPW» 9/1938, s. 159-167.

---

⁵⁵ Por. też jego rec. «Prawo» 8.3-4/1931, s. 202, [z:] G. LA PIRA, *Riflessi provinciali nel diritto tutelare classico romano*, «BIDR» 38.1-3/1930, s. 55-73.

⁵⁶ Por. P. SPIRÓWNA, *Prawo rzeczowe w łacińskiej literaturze nieprawniczej od IV do VII wieku po Chrystusie* (niepublikowana rozprawa doktorska), Kraków 1930; rec. R. TAUBENSCHLAG, «ZSS» 47/1927, s. 439-440, [z:] S. A. NAJDENOWICZ, *Die Formel solemnitis et corporalitis traditio in den ravennatischen Urkunden des VI u. VII Jh. Und die traditio corporalitis bei Schenkungen inter vivos im röm. Recht des IV-VI Jh.*, Sofia 1924; nota M. ALLERHAND, «Przew.HP» 2/1931, s. 239, [z:] S. BRASSLOFF, „*Possessio*” in den Schriften der römischen Juristen. Ein Beitrag zur Kenntnis der römischen Rechtssprache, Wien und Leipzig 1921.

Kwestie prawne związane z porzuceniem rzeczy przedstawił A. Berger, *In tema di derelizione. Osservazioni critiche ed esegetiche* «BIDR» 32/1922, s. 131-190.

Poszczególnymi sposobami nabycia prawa własności zajmowali się w swych pracach S. Wróblewski, *Usucapio pro herede*, «CPiE» 21.1-6/1923, s. 212-221; F. Bossowski, *Znalezienie skarbu wedle prawa rzymskiego* (PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. XXXVIII, ogólnego zbioru t. 64, nr 5), Kraków 1925, s. 281-350; (streszczenie), *Znalezienie skarbu według prawa rzymskiego*, «SPAU» 29.3/1924, s. 17-20; *Sur la fonction primitive des temoins dans la mancipation*, [w:] *Introduction a l'étude du droit comparé. Recueil d'Etudes en l'honneur d'Edouard Lambert*, t. I, Paris 1938, s. 227-231; *In iure cessio*, «BIDR» 46/1939, s. 384-387 i W. Osuchowski, *Media sententia. Studjum nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim*⁵⁷, «Pam.HP» 10.1/1930, s. 1-115; *Na pograniczu między akcesją a specyfikacją. Szkic z prawa rzymskiego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. II, Lwów 1931, s. 199-207.

Tematyka ochrony praw rzeczowych stanowiła przedmiot szczególnej uwagi F. Bossowskiego, który opublikował z tego zakresu szereg prac: *Actio ad exhibendum w prawie klasycznym i justynjańskim*⁵⁸ (PAU. Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, seria II, t. XLII, ogólnego zbioru t. 67, nr 4), Kraków 1929, s. 293-374; (streszczenia): *De actione ad exhibendum*, «SPAU» 32.10/1927, s. 10-16 i *De actione ad exhibendum*, «BIAP» 1927, s. 180-192; *Ze studiów nad rei vindicatio. (Sprawa legitymacji biernej)*⁵⁹, «RPW» 3/1929, s. 1-47; artykuł dotyczący windykacji stada jako przykładu rzeczy zbiorowej, *De gregis vindicatione*, [w:] *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento*, t. II, Palermo 1936, s. 255-273; *De actione, quae prohibitoria appellatur, et de operis novi nuntiatione*⁶⁰,

---

⁵⁷ Nota M. ALLERHAND, «PPiA» 55/1930, s. 433; rec. M. CHLAMTACZ, «RPEiS» 11/1931, s. 325-328.

⁵⁸ Nota M. ALLERHAND, «PPiA» 54/1929, s. 487.

⁵⁹ Nota M. ALLERHAND, «PPiA» 54/1929, s. 487.

⁶⁰ Rec. M. KASER, «ZSS» 57/1937, s. 478-480.

«RPW» 8/1936, s. 41-83; (streszczenie), *Protest budowlany i powództwo zakazowe*, «RPW» 8/1936, s. 84-92; *Iuris (ususfructus, servitutis) vindicatio, hereditatis petitio, powództwo do ochrony wolności rzeczy (streszczenie)*, «RPW» 9/1938, s. 1-14; w tym samym numerze «RPW» ukazał się artykuł *De iuris vindicatione, hereditatis petitione, de rei libertate defendenda*, s. 15-144.

O ochronie prawa własności w stosunkach sąsiedzkich pisał także A. Berger, *Nuntiatio* nr 2, «RE», t. XVII (2), Stuttgart 1937, szp. 1474-1475; *Operis novi nuntiatio*, «RE», t. XVIII (1), Stuttgart 1939, szp. 558-579.

Różne aspekty ochrony nieruchomości w prawie grecko-egipskim były przedmiotem opracowania R. Taubenschlaga, *Der Schutz der Rechtsverhältnisse an Liegenschaften im gräko-ägyptischen Recht*, «ZSS» 55/1935, s. 278-288.

Służebnościami w świetle papirusów zajął się R. Taubenschlag, *Les servitudes dans le droit gréco-égyptien*, «BIAP» 1923, s. 71-77; (streszczenie), *Serwituty w prawie grecko-egipskim*, «SPAU» 28.6/1923, s. 7-11; *Das Recht auf εἰσοδος und ἐξοδος in den Papyri*, «AfP» 8/1927, s. 25-33.

Omówieniu zagadnień związanych z prawem zastawu poświęcona została monografia Stanisława Tylbora, *Rozwój historyczny zastawu (pignus) w prawie rzymskim*, Warszawa 1922, ss. 160.

VIII. ZOBOWIĄZANIA

Problematykę związaną z wpływem myśli greckiej na kształtowanie się pojęcia winy poruszał E. Gintowt, *Stopnie winy u Arystotelesa (Etyka Nikom. V, 10, 1135 b, 11 i n.) a pojęcie „culpa” w prawie rzymskim*, «STNL» 19.1/1939, s. 31-37; *Handlungen met' agnoias in Aristoteles Ethica Nicomachea V, 10, 1135 b, 11ff*, «Eos» 40.1/1939, s. 70-80.

Julian Bassak przełożył z języka niemieckiego pracę Adolfa Exnera *Der Begriff der höheren Gewalt (vis Major) im römischen und heutigen Verkehrsrecht*, Wien 1883, która w Polsce ukazała się pod tytułem

Pojęcie siły wyższej (vis maior) w prawie komunikacyjnym rzymskim i współczesnym, Warszawa 1920, ss. 71.

Porozumieniami sprzecznymi z dobrymi obyczajami zajmował się I. Koschembahr-Łyskowski, publikując: *Conventiones contra bonos mores w prawie rzymskim* (PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. XL ogólnego zbioru t. 65, nr 4), Kraków 1925, s. 239-255; *Conventiones contra bonos mores dans le droit romain*, [w:] *Mélanges de droit romain dédiés a G. Cornil a l'occasion de sa XXXe année de professorat*, t. II, Paris 1926, s. 13-35; (streszczenia): *Conventiones contra bonos mores im römischen Recht*, «BIAP» 1925, s. 181-185 i *Conventiones contra bonos mores w prawie rzymskim*, «SPAU» 30.9/1925, s. 4-6.

Kontraktom realnym poświęcili swe artykuły: R. Taubenschlag, *Der Leihvertrag im Rechte der Papyri*, «Aegyptus» 13/1933, s. 238-240; W. Osuchowski, *O prawnym charakterze nexum w świetle źródeł jurydyczno-historycznych*, «STNL» 16.3/1936, s. 301 i F. Smolka, *Kontrakt pożyczki z Dura-Europos*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 225-231.

Zagadnieniami kontraktowymi w świetle papirusów zajmował się R. Taubenschlag, publikując zarówno prace o charakterze ogólnym: *Egipskie kontrakty w greckich papirusach*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 279-288; *Le droit contractuel égyptien d'après les papyrus grecs*, «AHDO» 1/1937, s. 249-259, jak też i szczegółowym, dotyczące najmu⁶¹: *Afterpacht und Aftermiete im Rechte der Papyri*, «ZSS» 53/1933, s. 234-255; *Prozesse aus Pacht-, Miets-, Dienst-, und Werkverträgen in den griechischen Papyri*, «AfP» 12/1937, s. 187-193; *Le bail à long terme dans le droit gréco-égyptien*, «Recueils de la Société Jean Bodin» 3/1938, s. 59-65 i spółki, *Die societates negotiationis im Rechte der Papyri*, «ZSS» 52/1932, s. 64-77.

---

⁶¹ Por. też F. ZOLL młodszy, *Prawo pracy w biegu wieków*, «RPW» 4/1930, s. 250-264, gdzie autor poświęcił sporo miejsca prawu rzymskiemu.

Odnotować należy też krótkie opracowanie popularno-naukowe autorstwa Stanisława Lenkowskiego, *O księgach buchalteryjnych Rzymian*, «Filomata» 66/1935, s. 219-221.

F. Bossowski interesował się zobowiązaniami powstającymi z „jakby kontraktów”. Swoje spostrzeżenia w tym zakresie zawarł w pracach: *De conditione ex causa furtiva*⁶², «AUP» 13/1927, s. 343-466 i *Ancora sulla negotiorum gestio (studio rivolto a integrare le trattazioni del Partsch, Riccobono, Lyskowski e Frese)*, «BIDR» 37/1929, s. 129-230. Spod pióra wileńskiego profesora prawa rzymskiego wyszło również opracowanie traktujące o cechach odróżniających kontrakt zlecenia od prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia, *Die Abgrenzung des mandatum und der negotiorum gestio im klassischen und justinianischen Recht (Ein Beitrag zur Lehre von den Konkurrenz der Klagen)*, (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. XX, z. 2), Lwów 1937, s. 371-526; (streszczenie), *Mandatum a negotiorum gestio w prawie rzymskim klasycznym i justyniańskim*, «STNL» 14.1/1934, s. 46-51.

Problematyka związana z prowadzeniem cudzych spraw bez zlecenia przyciągała też uwagę I. Koschembahr-Łyskowskiego, *Czynnik społeczny a czynnik państwowy w prywatnym prawie rzymskim*⁶³ «TP» seria III, 1/1923, s. 19-102.

Kontrakty nienazwane stanowiły główny nurt badawczy W. Osuchowskiego, który opublikował z tej tematyki dwie obszerne monografie: *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim*⁶⁴ (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, t. XI, z. 2), Lwów 1933, s. 225-462; (streszczenie), *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim*, «STNL» 12.3/1932, s. 176-183 i *Kontrakt estymatoryjny w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim* (Archi-

---

⁶² Rec. B. BIONDI, «BIDR» 38.4-6/1930, s. 257-258.

⁶³ Rec. E. TILL, «PPiA» 49/1924, s. 234-235.

⁶⁴ Rec. M. CHLAMTACZ, *O kontraktach nienazwanych w prawie rzymskim. Uwagi na marginesie pracy dr Wacława Osuchowskiego*, «PPiA» 58.1/1933, s. 253-269; V. KOROŠEC, «ZSS» 57/1937, s. 485-489.

wum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział B, t. XVII, z. 1), Lwów 1936, s. 1-224; (streszczenie), „*Contractus aestimatorius*” w *rymskim prawie klasycznym i justyniańskim*, «STNL» 13.3/1933, s. 178-182 oraz artykuł *Znaczenie doktryny Aristona dla ochrony umów synallagmatycznych w prawie rzymskim*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 147-161.

Kwestie dotyczące zobowiązań deliktowych podejmowali R. Taubenschlag, *Maleficium*, «RE», t. XIV (1), Stuttgart 1928, szp. 870-875 i Z. Lisowski, *Noxa und noxia*, «RE» Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 587-604; *Noxalis actio*⁶⁵, tamże, szp. 604-663.

Odnowieniu zobowiązań w praktyce grecko-rzymskiego Egiptu poświęcił artykuł R. Taubenschlag, *Die Novation im Rechte der Papyri*, «ZSS» 51/1931, s. 84-91.

IX. PRAWO SPADKOWE

Prawo spadkowe w niewielkim tylko stopniu przyciągało uwagę badaczy⁶⁶. Uczonym, który interesował się tą problematyką był F. Bossowski, autor pracy *Ze studjów nad pierwotnym testamentem rzymskim (Krytyka dotychczasowych poglądów – próba nowej hipotezy)*, «CPIE» 24.1-12/1926, s. 257-325; (streszczenie), *Z badań nad pierwotnym testamentem rzymskim*, «SPAÜ» 30.2/1925, s. 6-8. Wileński romanista ogłosił także drukiem artykuł *Nowela Justynjana 115 – Statut Litewski I R. IV. Art. 13 (14), Statut Litewski II i III R. VIII. Art. 7. –T. X. cz. I Art. 167*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania Pierwszego Statutu Litewskiego*, pod red. S. Ehrenkreutza, Wilno 1935, s. 107-121, przedstawiając regulacje prawne dotyczące wydziedziczenia. Prawu spadkowemu poświęcił też F. Bossowski opracowanie *Die Nov. 118 Justinians und deren Vorgeschichte. Römische und orientalische Elemente*, [w:] *Festschrift Paul Koschaker*, Weimar 1939, s. 277-303.

⁶⁵ Rec. E. GINTOWT, «CPH» 1/1948, s. 155-158.

⁶⁶ Por. D. FRIES, *Prawo spadkowe w łacińskiej literaturze nieprawniczej od IV do VII wieku po Chrystusie* (niepublikowana rozprawa doktorska), Kraków 1931.

F. Smolka w artykule *Z dziedziny charakterystycznych formuł*, «Eos» 37.2/1936, s. 152-156, analizował styl redakcji testamentów papirusowych od wczesnej epoki ptolemejskiej, aż do późnej bizantyńskiej.

X. PRAWO I PROCES KARNY

Rzymskie prawo karne, zarówno materialne, jak i procesowe nie stanowiło przedmiotu szczególnego zainteresowania przedstawicieli nauki polskiej.

Kilka haseł związanych z prawem i procesem karnym opracował w «RE» R. Taubenschlag: *Mansio mala*, t. XIV (1), Stuttgart 1928, szp. 1251-1252; *Tarpeium saxum*, t. IV (2), Zweite Reihe, Stuttgart 1932, szp. 2330; *Tergiversatio*, t. V (1), Zweite Reihe, Stuttgart 1934, szp. 723-724; *Terminus motus*, t. V (1), Zweite Reihe, Stuttgart 1934, szp. 784-785; *Testimonium falsum*, t. V (1), Zweite Reihe, Stuttgart 1934, szp. 1061; *Nomen recipere*, t. XVII (1), Stuttgart 1936, szp. 816-817; *Numellae*, Supplementband VII, Stuttgart 1940, szp. 663.

A. Berger zajmował się⁶⁷ *plagium*, publikując *Note critique ed esegétique in tema di plagio*, «BIDR» 45/1938, s. 267-292 oraz kradzieżą bydła, *Some Remarks on Cattle-Stealing in Roman Law (Dig. 47, 14, 3, 1 and Bas. 60, 25, 3)*, «Seminar» 2/1944, s. 23-40.

O przestępstwie fałszerstwa monet pisał Kazimierz Majewski, *Bicie i fałszowanie monet u starożytnych*⁶⁸, «Filomata» 9/1929, s. 159-178.

Peculatus stanowił temat badań F. Smolki, *Łapownictwo i wymuszenie w hellenistycznym Egipcie*, [w:] *Charisteria Casimiro de Morawski septuagenario oblata ab amicis, collegis discipulis*, Cracoviae 1922, s. 20-31; *Du Péculat en Égypte Gréco-Romaine*, «Eos» 25/1921-1922, s. 105-108.

Prawa karnego dotyczy także artykuł H. Markowskiego, *Ocena pogwałcenia grobu i znieważenia zwłok u Rzymian*, «PK» 1.7/1935, s. 679-691.

⁶⁷ Por. też *Nuntiatio* nr 4, «RE», t. XVII (2), Stuttgart 1937, szp. 1477.

⁶⁸ Por. też R. TAUBENSCHLAG, *Münzverbrechen*, «RE», t. XVI (1), Stuttgart 1933, szp. 455-457.

Publicznoprawną karę relegacji przedstawił Zdzisław Zmigryder-Konopka, *Istota prawna relegacji obywatela rzymskiego*, «PHist.» 33/1936, s. 469-500; *La nature juridique de la relégation du citoyen romain*, «RHD» ser. IV, 18.2/1939, s. 307-347. Spod pióra tego autora wyszły też artykuły: *Wystąpienia władzy rzymskiej przeciw Bachanaljom italskim*, «PHist.» 29.1/1930-1931, s. 19-63 i *Les Romains et la circoncision des Juifs*, «Eos» 33/1930-1931, s. 334-350.

O pozbawienia wolności w prawie grecko-egipskim pisał R. Taubenschlag, *L'imprisonnement dans le droit gréco-égyptien*, [w:] *Omagiu Profesorului Constantini Stoicescu pentne 30 anni de invatamant*, Bucuresti 1940, s. 362-368.

Kazimierz Mosing opublikował pracę *Prawo starożytnej Grecji a zagadnienie usiłowania przestępstwa*, «PPiA» 62.1/1937, s. 245-258; dokończenie «PPiA» 63.1/1938, s. 1-16, natomiast Stanisław Pilch krótki artykuł *Jak u starożytnych Germanów karano zdradę i wszeteczeństwo*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 163-168.

Rzymskim wojskowym prawem karnym interesował się Tomasz Rybicki, który w artykule *Prawo karne wojskowe rzymskie*, «Woj.PP» 7.1/1934, s. 1-13, scharakteryzował krótko przestępstwa, jakich mogli dopuścić się żołnierze i grożące im za to kary. W kolejnym swoim opracowaniu *Prawo karne wojskowe rzymskie. Teksty. Digestorum Liber XLIX, tit. XVI: De re militarii*, «Woj.PP», 7.2/1934, s. 117-134, przetłumaczył zaczerpnięte z Digestów justyniańskich przepisy karne dotyczące wojska. O rzymskim wojskowym prawie karnym pisał też R. Taubenschlag, *Militärstrafrecht*, t. XV (2), Stuttgart 1932, szp. 1668-1671.

Zagadnień związanych z rzymskim procesem karnym dotyczył artykuł R. Taubenschlaga, *Proces apostoła Pawła w świetle papyrusów* (Rozprawy PAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria II, t. XXXVII, ogólnego zbioru t. 62), Kraków 1921, s. 57-63; (streszczenie), *Le procès de l'apôtre Paul en lumière des papyri*, «BIAP» 1919-1920, I partie, s. 55-59.

Stefan Glaser dokonał przekładu pracy Friedricha Doerra, *Der Prozess Jesu in rechtsgeschichtlicher Beleuchtung*, Berlin 1920, któ-

ra ukazała się w języku polskim pod tytułem *Proces Jezusa Chrystusa w oświetleniu prawno-historycznym*⁶⁹, słowo wstępne Władysław Szczepański, Wilno 1927, ss. 98.

Przepisom proceduralnym poświęcił swoją pracę Z. Zmigryder-Konopka, *U źródeł rzymskiej procedury karnej. Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto*, «PHist.» 31.2/1934, s. 157-184; *Alle fonti della procedura penale romana*⁷⁰, «Studi Italiani di Filologia Classica» 14.2/1937, s. 89-124.

Sądzę, że warto wspomnieć również o monografii Stanisława Czajki, *Przedawnienie w prawie karnem kanonicznem* (Biblioteka KUL. Wydział Prawa Kanonicznego nr 7), Lublin 1934, ss. 192, w której rozdziale II: *Historja ustawodawstwa przedawnienia karnego*, autor poświęcił sporo uwagi prawu rzymskiemu, s. 46-73.

XI. PRAWO PUBLICZNE

Najbardziej płodnym autorem publikującym prace o ustroju starożytnego Rzymu był Z. Zmigryder-Konopka. Ogłosił on następujące opracowania: *O kategorii t.zw. „aerarii”*, «PHist.» 26.2/1926, s. 215-233; *Historja ustroju Rzplitej rzymskiej*, «PHist.» 28.2/1929, s. 311-355; *Les relations politiques entre Rome et la Campanie*, «Eos» 32/1929, s. 587-602; *Geneza i istota rzymskiej tribus*, [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1930, s. 107-112; *Kampański urząd t. zw. meddices*, [w:] *Acta Secundi Congressus Philologorum Classicorum Slavorum*, Pragae 1931, ss. 13; *Studja nad dziejami ustroju rzymskiego (Sur la gènèse des quelques institutions politique romaines)* fr., «STNW» 25.1-6/1932, s. 1-27; *Sur les origines du tribunat de la plebé*, [w:] *La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques Varsovie 1933*, t. II, Varsovie 1933, s. 1-12; *Oblicze prawne ekspansji rzymskiej*, [w:] *Charisteria Gustavo Przychocki a disci-*

⁶⁹ Rec. W. WOLTER, «CPIE» 24.1-12/1926, s. 425-427; E. NEYMARK, «GSW» 55.8/1927, s. 109.

⁷⁰ Nota H. KRELLER, «ZSS» 58/1938, s. 445.

pulis oblata, Varsoviae 1934, s. 335-356; *Studja nad historją ustroju rzymskiego, Część pierwsza* (Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, t. XVII, z. 1), Warszawa 1936, ss. 88.

Z. Zmigryder-Konopka jest najprawdopodobniej także autorem kilkunastu haseł zamieszczonych w kolejnych tomach wydawanej pod redakcją Ottona Laskowskiego *Encyklopedii Wojskowej*⁷¹: t. I, Warszawa 1931: *Aerarium militare*, s. 23; *Annona militaris*, s. 73-74; *Campus Martius*, s. 543; *Capite censi*, s. 548; *Centurja*, s. 608-609; *Centurjon*, s. 609; t. II, Warszawa 1932: *Dilectus*, s. 230-231; *Dyktator*, s. 403-404; t. III, Warszawa 1933: *Imperator*, s. 497-499; *Imperium*, s. 499; t. IV, Warszawa 1934: *Konsul*, s. 473; *Kwestor*, s. 704-705; t. V, Warszawa 1936: *Liktor*, s. 53; *Magister equitum*, s. 292-293; *Missio*, s. 525-526; t. VI, Warszawa 1937: *Pretor*, s. 749; *Princeps*, s. 753; *Prokonsul*, s. 757; *Prokurator*, s. 757-758; *Propretor*, s. 766; *Proskrypcje*, s. 766; t. VII, Warszawa 1937: *Rzym (dzieje, ustrój, wojsko)*, s. 339-354; *Sacramentum*, s. 356.

Rozważaniom o ustroju społeczno-gospodarczym poświęcone są prace⁷²: R. Taubenschlag, *Spólnoty gminne w zromanizowanych prowincjach rzymskiego Wschodu* (PAU Wydział Historyczno-Filozoficzny. Rozprawy, seria II, t. XXXVIII, ogólnego zbioru t. 63, nr 3), Kraków 1921, ss. 15 (brak ciągłej numeracji stron; podane w spisie treści s. 133-148, nie zostały uwidocznione w tekście); (streszczenie), *Spólnoty gminne i rodzinne w zromanizowanych prowincjach rzymskiego Wschodu*, «SPAU» 25.10/1920, s. 12; Michał Kreczmar, *Kwestia agrarna w starożytności*, Warszawa 1922, ss. 81; Kazimierz Zakrzewski, *Quelques remarques sur les révolutions romaines*, «Eos» 32/1929, s. 71-82; *Rewolucja rzymska-jej przesłanki polityczne i spo-*

⁷¹ Publikacja nie zawiera informacji o tym, kto jest autorem poszczególnych haseł. Z. ZMIGRYDER-KONOPKA wymieniany jest natomiast w każdym z tomów, jako opracowujący hasła z historii starożytnej. Z dużym prawdopodobieństwem sądzić więc można, że to właśnie spod jego pióra wyszły opracowania dotyczące ustroju i wojskowości starożytnego Rzymu.

⁷² Por. też F. BOSSOWSKI, *Przesilenie obecne a katastrofa gospodarcza w starożytnym Rzymie*, «Polska» 24/1921, s. 9-12; 25/1921, s. 10-13; 26/1921, s. 13-15; 27/1921, s. 12-17.

leczno-gospodarcze, «PHist.» 33/1936, s. 427-468; *Narodziny demokracji rzymskiej*. Trybunat T. Gracchusa, «PHist.» 35/1939, s. 50-65; L. Piotrowicz, *Położenie ludności rolniczej w okresie późnego cesarstwa rzymskiego*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1935, s. 474-480.

Kwestii ustrojowych dotyczą także opracowania⁷³: Mikołaj Kłosowski, *Polityka Rzymian względem narodów podbitych*, Warszawa 1918, ss. 32; Konstanty Chyliński, *O powstaniu urzędu cenzorów*, [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. I: *Referaty*, Lwów 1925, ss. 8 (brak ciągłej numeracji stron); K. Zakrzewski, *Upadek ustroju municypalnego w późnym cesarstwie rzymskim*, [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. I: *Referaty*, Lwów 1925, ss. 20 (brak ciągłej numeracji stron); *La politique Théodosienne*, «Eos» 30/1927, s. 339-345; *Le consistoire impérial du Bas-Empire Romain*, «Eos» 31/1928, s. 405-417; *Cezura między starożytnością a średniowieczem w świetle historii bizantyńskiej*, [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1930, s. 72-104; Kazimierz Rozenberg, *Cyceron o ustroju centurialnym*, «PHist.» 35/1939, s. 66-88.

I. Ostersetzer przedstawił *Prawnopolityczne położenie Żydów aleksandryjskich w epoce rzymskiej*, [w:] *Księga Jubileuszowa ku czci Markusa Braudego* (Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie t. III) hebr., Warszawa 1931, s. 75-122.

Zagadnieniami leżącymi na styku prawa i religii zajmował się przede wszystkim Mieczysław Stanisław Popławski, ogłaszając z tej tematyki następujące prace: *Triumf rzymski jako spełnienie devotio*, [w:] *Charisteria Casimiro de Morawski septuagenario oblata ab amicis, collegis discipulis*, Cracoviae 1922, s. 32-50; *Bellum Romanum. Sakralność wojny i prawa rzymskiego*⁷⁴ (Biblioteka Uniwersytetu

⁷³ Por. też L. PIOTROWICZ, *Plutarch a Appjan. Studia źródłowe do historii Rzymu w epoce rewolucji. Okres I (133-70)*, (Prace Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego. Sekcja Humanistyczna nr 6), Poznań 1921, ss. 181.

⁷⁴ Rec. M. KŁOSOWSKI, «PHum.» 2/1923, s. 371-373.

Lubelskiego. Wydział Nauk Humanistycznych nr 4), Lublin 1923, ss. 395; *Remarques sur l'origine de la divination*, «Eos» 28/1925, s. 25-36; *La vie sexuelle dans les religions antiques*, «Eos» 29/1926, s. 101-134; *Kapłani kastraci w starożytności*, [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. I: *Referaty*, Lwów 1925, ss. 11 (brak ciągłej numeracji stron).

Wspomnianą problematykę poruszali także: A. Berger, *Ius pontificium*, «RE», t. X (2), Stuttgart 1919, szp. 1286-1289; *Ius sacrum*, tamże, szp. 1292-1300; Z. Zmigryder-Konopka, *Pontifex maximus-iudex atque arbiter rerum divinarum humanarumque*, fr. «Eos» 34/1932-1933, s. 361-372; Tadeusz M. Lewicki, *O triumfie rzymskim (Podług Liviusa ks. XLV)*, (Biblijoteczka Filomaty nr 1), Lwów 1934, ss. 37; Aleksandra Chodźko-Domaniewska, *Ius belli jako wynik charakteru sakralnego wojny rzymskiej*, [w:] *Charisteria Gustavo Przychocki a discipulis oblata*, Varsoviae 1934, s. 41-52; Franciszek Sokołowski, *Sprzedaż i kupno stanowisk kapłańskich w starożytnej Grecji*, «PHist.» 35/1939, s. 1-6.

Różnym aspektem związanym z przysięgą u Greków i Rzymian poświęcił monografię Wojciech J. Rzutkowski, *Zagadnienie przysięgi w starożytności*, Trzebinia 1939, ss. 264.

Działalność publicznoprawną cesarzy prezentowali Stanisław Więckowski, *Juljan „Apostata” jako administrator i prawodawca*, Warszawa 1930, ss. 111 oraz Stefania Sadowska, *Diocletianus. Organizator państwa* (Biblijoteczka Filomaty nr 15), Lwów 1935, ss. 63.

Dzienniki urzędowe były przedmiotem opracowań S. Pilcha, *Dziennik w starożytnym Rzymie*, «Filomata» 2/1929, s. 79-82; *Jak dziennik rzymski dostawał się do prowincyj*, «Filomata» 5/1929, s. 216-219 oraz J. Manteuffla, *Zagadnienie dzienników urzędowych w starożytności*, «PHist.» 31.2/1934, s. 109-120.

Kwestie finansowe poruszali: Marian Gumowski, *Operacje finansowe Rzymu w czasie II wojny punickiej* (AU w Krakowie. Wydział Filologiczny. Rozprawy, t. LVIII, nr 1), Kraków 1918, ss. 93; L. Piotrowicz, *Finanse cesarstwa rzymskiego w pierwszym jego okresie*, [w:] *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925*, t. I: *Referaty*, Lwów 1925, ss. 11 (brak

ciągłej numeracji stron) i T. Wałek-Czernecki, *Dochód skarbu rzymskiego z prowincyj w I wieku przed Chr.*, «PHist.» 35/1939, s. 129-142.

H. Markowski opublikował pracę *O spisach ludności za czasów cesarza Augusta*, «KK» 5.1/1931, s. 13-20.

O zadaniach i kompetencjach urzędników⁷⁵ pisał L. Piotrowicz, *Stanowisko nomarchów w administracji Egiptu w okresie greckorzymskim* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Historycznej, t. II, z. 4), Poznań 1922, ss. 82.

Ukazywały się także artykuły popularno-naukowe, do których zaliczyć należy: Jan Horowski, *Straż pożarna w starożytnym Rzymie*, «Filomata» 57/1934, s. 261-264; Maurycy Huczneker, *Prawo nadbrzeżne w starożytności*, «Filomata» 65/1934, s. 158-162; Ignacy Strycharski, *Bandytyzm w starożytnym Rzymie*, «Filomata» 84/1936, s. 101-109.

Ustrojem państw greckich zajmowali się: Mikołaj Kłosowski, *Demokracja grecka*, «PHum.» 1/1922, s. 143-172; M. Kreczmar, *Spółczesność i państwo średniowiecza greckiego*, Zamość 1922, ss. 67; *Krótką historią demokracji ateńskiej do czasów Temistoklesa włącznie*, Warszawa 1930, ss. 167; K. Zakrzewski, *Samorząd miast Achai Rzymskiej: Arkadya, Messenia, Lakonia*, Lwów 1925, ss. 125; T. Wałek-Czernecki, *Historia ustrojowa grecka*, «PHist.» 28.2/1929, s. 288-310; *Próba charakterystyki demokracji ateńskiej*, [w:] *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1930, s. 56-71; *Próba charakterystyki demokracji greckiej*, «PHist.» 29/1930-1931, s. 76-109; S. Witkowski⁷⁶, *Państwo greckie. Historia ustroju państw greckich i obraz ustroju Aten i Sparty*, Lwów 1938, ss. 381.

---

⁷⁵ Por. rec. A. BERGER, «KV» 57/1925, s. 195-202, [z:] F. OERTEL, *Die Liturgie. Studien zur ptolemäischen und kaiserlichen Verwaltung Ägyptens*, Leipzig 1917.

⁷⁶ Por. też pracę *Historia Egiptu w epoce Ptolemeuszów. Historia polityczna* (Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział I, t. XIV), Lwów 1938, ss. 303; (streszczenie), *Historia Egiptu w epoce Ptolemeuszów. Historia polityczna*, «STNL» 17.2/1937, s. 129-132; rec. S. PILCH, «Eos» 39/1938, s. 298-301.

Wiele zagadnień w świetle źródeł papirusowych prezentował F. Smolka⁷⁷. W artykule *Prototyp Bractwa Braci Dobrej Śmierci*, «KK» 8.2/1934, s. 131-136, omówił skargi wytaczane związkom kultowym na obszarze greckim o to, że nie urządzono zmarłemu pogrzebu lub nie wypłacono rodzinie kosztów z nim związanych. W opracowaniu *Jak ma urzędnik spełnić swoje obowiązki?*, «KK» 8.4/1934, s. 305-308, zajął się analizą instrukcji wydanej dla urzędnika skarbowego. Świadczenia ludności cywilnej na rzecz wojska stały się z kolei przedmiotem pracy *Ptolemejska ustawa kwaterunkowa* (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział B, t. XVI, z. 3), Lwów 1935, s. 335-354; (streszczenie), *Ptolemejska ustawa kwaterunkowa*, «STNL» 14.1/1934, s. 58-64. Sposobu zarządzania dochodami królewskimi przez urzędników dotyczył artykuł *Podstawowe monopole ptolemejskie w świetle Pap. Tebt. 703*, «Eos» 36/1935, s. 143-154, zaś kolejny *Dwa rozporządzenia Ptolemeusza Filadelfa dotyczące Syrii i Fenicji*, «Eos» 39/1938, s. 493-503, poświęcił regulacjom w sprawie deklaracji posiadania bydła i niewolników dla celów podatkowych. W opracowaniu *Ochrona szarego człowieka w świetle Pap. Tebt. 703*, [w:] *Munera Philologica Ludovico Čwikliński bis sena lustra professoria claudenti ab amicis collegis discipulis oblata*, Posnaniae 1936, s. 138-144, pisał o obronie ludności wiejskiej przed nadużyciami ze strony urzędników administracyjnych.

F. Smolka interesował się również stylem redagowania pism adresowanych do władz publicznych, ogłaszając: *Kilka słów o tonie oficjalnych aktów papirusowych*, «Przew. HP» 1/1930, s. 256-258; (streszczenie), *Czynnik emocyi w oficjalnych aktach papyrusowych*, «STNL» 11.1/1931, s. 22-23; cała praca ukazała się, [w:] *Práce druhého sjezdu klasických filologu slovanských v Praze 1931*, s. 257-269; *Z mętów życia (Obrazek rodzajowy z życia Egiptu w III w. a. C.)*, «Eos» 39/1938, s. 107-109.

---

⁷⁷ Por. też *De ratione personarum describendarum in papyrorum actis adhibita*, «Eos» 27/1924, s. 75-88; *Ptolémée Philadelphie dans la lumière sources nouvelles*, «Eos» 31/1928, s. 205-217.

XII. FILOZOFIA PRAWA, METODOLOGIA I DOKTRYNY POLITYCZNOPRAWNE

Poglądy Marka Tulliusza Cyncerona w świetle jego spuścizny literackiej prezentowali Stanisław Seliga, *De Cicerone testium vexatore*, «Eos» 27/1924, s. 101-109; *Cyceron przeciw świadkom*, «PHum.» 4/1925, s. 266-287 i Jan Smereka, *Cyceron nauczycielem i wychowawcą Rzymian*, «Eos» 39/1938, s. 504-514.

Twórczością literacką cesarzy zajmowali się: Eugeniusz Jarra, *Marco Aurelio filosofo del diritto*, «Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto» 12.4-5/1932, s. 489-504; S. Więckowski, *Cesarz Julian o ideale władcy według satyry jego Καίσαρες (Cesarowie)*, «PHist.» 35/1939, s. 34-49; Ludwik Ćwikliński, *Cesarz Julian Apostata i jego satyra Symposium* (U podstaw kultury europejskiej. Wydawnictwo Poznańskiego Koła Polskiego Towarzystwa Filologicznego), Poznań 1936, ss. 31.

Opinie o cesarzach wyrażone przez Lucjusza Anneusza Senekę przedstawił Seweryn Hammer, *De Seneca philosopho principum censore*, [w:] *Munera Philologica Ludovico Ćwikliński bis sena lustra professoria claudenti ab amicis collegis discipulis oblata*, Posnaniae 1936, s. 185-210.

Zbadania zjawiska apoteozy w świecie starożytnym dotyczyły prace L. Piotrowicza, *Kult panującego w starożytności* (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Historycznej, t. II, z. 3), Poznań 1922, ss. 39 i S. Lewiówny, *Kult cesarzy rzymskich w świetle Talmudu, Midraszu i Agadu*, «KK» 4.4/1930, s. 494-506.

O *ratio naturalis*, jako czynnika twórczym w ewolucji prawa pozytywnego i metodzie ustalania zasad prawnych pomocnych przy rozstrzygnięciu poszczególnych przypadków pisał I. Koschembahr-Łyskowski, *Ratio naturalis w prawie rzymskiem klasycznym (streszczenie)*, «STNW» 22.1-6/1929, s. 1-6; (streszczenie), *Ratio naturalis en droit romain classique*, tamże, s. 7-12; *Ratio naturalis w prawie rzymskiem klasycznym* (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Wydział II. Nauk Historycznych, Społecznych i Filozoficznych nr 20), Warszawa 1930, ss. 50; *Naturalis ratio en droit classique romain*, [w:]

Studi in onore di Pietro Bonfante nel XL anno d'insegnamento, t. III, Milano 1930, s. 467-498.

Problematyce interpolacji w badaniach źródeł prawa rzymskiego poświęcił swoje rozważania B. Łapicki, *Uwagi o kryzysie nauki prawa rzymskiego*, Warszawa 1936, ss. 51.

Znaczeniem pojęcia *misericordia* w pismach Ojców Kościoła, literaturze nieprawniczej i w źródłach prawa rzymskiego zajmował się B. Łapicki, *Misericordia w prawie rzymskim*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 117-131. Adolf Nattel, *Nauka o słusznej cenie (iustum premium) u św. Tomasza z Akwinu*, «CPiE» 31.1-12/1938, s. 176-237.

E. Jarra w pracy *Idea Państwa u Platona i jej dzieje*, Warszawa 1918, ss. 183, wykazał wpływ platońskiej idei państwowej na rozwój myśli politycznej.

Zagadnienia związane z doktrynami podejmowali także: Marian Henryk Serejski, *Idea Imperjum Romanum w Galji merowińskiej w VI stuleciu*, «PHist.» 25/1925, s. 261-314; Stanisław Mystkowski, *Idea prawa naturalnego w starożytności i u scholastyków. (Studjum prawnno-etyczne)*, Warszawa 1928, ss. 182; T. Wałek-Czernecki, *Naród, narodowość, ojczyzna w starożytności*, «PHist.» 26.2/1926, s. 152-181; *Istota i znaczenie dziejowe dyktatury i cezaryzmu*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r.*, t. I: *Referaty*, Lwów 1935, s. 481-496; Z. Zmigryder-Konopka, *Dyktatura i cezaryzm*, tamże, s. 497-508.

Poznanie stosunku państwa do jednostki⁷⁸ stanowiło przedmiot badań B. Łapickiego, który ogłosił obszerną monografię *Jednostka a państwo w Rzymie starożytnym. Rozważania historyczne na tle przeobrażeń prawa i państwa w dobie obecnej* (Bibliotheca Universitatis Liberae Polonae, seria B nr 7), Warszawa 1939, ss. 294.

---

⁷⁸ Por. rec. A. BERGER, «KV» 57/1925, s. 191-195, [z:] U. WILLAMOWITZ-MOELLENORFF, *Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer bis zum Ausgang des Mittelalters*, Leipzig- Berlin 1923.

Uczeni polscy pisali również recenzje z prac zagranicznych autorów⁷⁹.

XIII. ZNACZENIE PRAWA RZYMSKIEGO

Najważniejsze zadania, jakie stały przed uniwersytecką nauką prawa rzymskiego w odrodzonej Polsce nakreślił S. Wróblewski, *Potrzeby nauki polskiej a prawo rzymskie*⁸⁰, «NP» 2/1919, s. 262-266.

O wartościach płynących z nauki prawa starożytnych Rzymian pisał I. Koschembahr-Łyskowski, *Prawo rzymskie a czasy dzisiejsze*, «GSW» 51.46/1923, s. 409-412; *Dlaczego uczymy się prawa rzymskiego?*, «Prawo» 4.3/1927, s. 1-4.

W okresie międzywojennym trwała w Polsce dyskusja na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych, w tym prawa rzymskiego w programie studiów prawniczych. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości najbardziej ożywiona polemika toczyła się między profesorami Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie: Oswaldem Balzerem⁸¹ i Juliuszem Makarewiczem⁸². Śledząc opinie wyrażane w tej sprawie przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych,

---

⁷⁹ M. ALLERHAND, «PPiA» 47/1922, s. 286, [z:] H. GOUDY, *Dreiteiligkeit in römischen Recht. Aus dem Englischen übertragen von E. EHRLICH*, Monachium-Lipsk 1914; A. BERGER, «ZVR» 40/1922, s. 400-402, [z:] *Einführung in die Textkritik. Systematische Darstellung der textkritischen Grundsätze für Philologen und Juristen von HERMANN KANTOROWICZ*, Leipzig 1921; R. TAUBENSCHLAG, «ZSS» 49/1929, s. 545-547, [z:] C. W. WESTRUP, *Quelques observations sur la notion antiqua de la Fidélité*, Paris 1927; J. ADAMUS, «Przew. HP» 5/1937, s. 133-135, [z:] J. G. LAUTNER, *Die Methoden einer antirechtsgeschichtlichen Forschung*, «ZVR» 47/1932, s. 27-76.

⁸⁰ Por. też I. KOSCHEMBAHR-ŁYSKOWSKI, *Kilka uwag o najważniejszych potrzebach nauki prawa*, «NP» 10/1929, s. 298-299.

⁸¹ Por. *W sprawie reformy nauki prawa w uniwersytetach polskich*, «PPiA» 44.1-3/1919, s. 1-14; *Nauka uniwersytecka a kolejność studiów w uniwersyteckiej nauce prawa*, Warszawa 1921, ss. 43; *Głosy do artykułu o kolejności studiów prawa*, «PPiA» 47.1-3/1922, s. 33-59; *Dwa światy*, Kraków 1923, ss. 30.

⁸² Por. *Reforma metody nauczania prawa*, «PPiA» 44.4-6/1919, s. 113-124; *Kolejność studiów prawniczych*, «PPiA» 46.10-12/1921, s. 217-230; *Dwa światy*, «RPiE» 2/1922, s. 701-721.

głos zabierali także romanisci. W związku z opublikowaniem artykułu Antoniego Peretiatkowicza, *Reforma studiów prawniczych*, «RPEiS» 14.1/1934, s. 25-29, w którym autor poddał krytyce zasadność nauczania historii prawa rzymskiego na początku studiów, o miejscu i znaczeniu prawa rzymskiego w procesie edukacji prawniczej wypowiedzieli się na łamach lwowskiego «Przew. HP» 5/1937: I. Koschembahr-Łyskowski, s. 151; F. Bossowski, s. 151-152 i B. Łapicki, s. 153.

Asumptem do podjęcia kolejnych gorących dyskusji stało się opublikowanie przez Związek Zrzeszeń Młodych Prawników Rzeczypospolitej Polskiej opracowania, *Zagadnienie reformy uniwersyteckich studiów prawniczych*, Warszawa 1936, ss. 46. Opowiedziano się w nim za usunięciem wykładu prawa rzymskiego jako obowiązkowego i umieszczeniu go w programie studiów specjalistycznych, w sekcji cywilistycznej na IV roku studiów.

Zwolennikiem rozwiązań zaproponowanych przez Związek był Czesław Znamierowski, który swoje krytyczne uwagi dotyczące roli prawa rzymskiego w systemie kształcenia studentów prawa zawarł w pracy *O naprawie studiów prawniczych*, Warszawa 1938, ss. 113, stanowiącej zbiór artykułów odnoszących się do reformy programu nauczania na polskich wydziałach prawa.

Na temat roli prawa rzymskiego i potrzeby jego wykładu już na początku studiów wypowiedział się Bohdan Winiarski, *Zagadnienia organizacji studiów prawniczych*, «RPEiS» 17.2/1937, s. 129-204.

Zagadnieniem znaczenia prawa rzymskiego dla komparatystyki prawniczej zajmował się I. Koschembahr-Łyskowski, *La role du droit romain pour le droit comparé*, [w:] *Introduction a l'étude du droit comparé. Recueil d'Etudes en l'honneur d'Edouard Lambert*, t. I, Paris 1938, s. 257-260.

XIV. OCENA DOROBKU ROMANISTÓW

Dorobek romanistyki polskiej XX wieku zaprezentował R. Taubenschlag w artykule *Gli studi di diritto romano in Polonia nel secolo XX*, [w:] *Gli Studi Romani nel Mondo*, t. III, Roma 1936, s. 247-268. Krótkiej oceny osiągnięć naukowych romanistów w okresie omawia-

nym w niniejszym opracowaniu podjął się także J. Wisłocki, *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warszawa 1945, s. 116-118.

Zdecydowanie więcej opracowań dotyczyło życia i pracy naukowej poszczególnych romanistów polskich. Krótkie biografie Tomasza Dreznera i Tadeusza Czackiego nakreślił Antoni Knot, *Drezner Tomasz (1560-1616)* «PSB» t. V, Kraków 1939-1946, s. 376; *Czacki Tadeusz (1765-1813)* «PSB» t. IV, Kraków 1938, s. 144-146, natomiast Jana Wincentego Bandtkie i Wacława Aleksandra Maciejowskiego S. Kutrzeba, *Bandtkie Jan Wincenty (1783-1846)* «PSB» t. I, Kraków 1935, s. 259-260; *Maciejowski Wacław Aleksander*, [w:] *Encyclopedia of the Social Science*, t. X, London 1933, s. 27.

O Fryderyku Zollu starszym pisał Franciszek Xawery Fierich, *Wspomnienie pośmiertne Fr. Zoll starszy*, «CPiE» 17/1917-1918, s. II-VII.

Postać Władysława Okęckiego przypomniał Jan Sajdak, *Ś.p. Władysław Okęcki*, «Eos» 23/1918, s. 121.

Sylwetkę Teodora Dydyńskiego przybliżył I. Koschembahr-Łyskowski, *Teodor Dydyński. Wspomnienie pośmiertne wypowiedziane dnia 28. października 1921 r. na posiedzeniu Wydziału Historycznego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, «PPiA» 46.10-12/1921, s. 242-249; por. też *Teodor Dydyński (wspomnienie pozgonne)* «GSW» 49.37/1921, s. 293 (autor K.).

O Walentym Miklaszewskim pisano w «PPiA» 49.1-3/1924, s. 102-103 (bez autora), *Ś. p. Walenty Miklaszewski (nekrolog)*.

Konrada Dynowskiego wspominali: Leon Sumorok, *Ś.p. Profesor Konrad Dynowski*, «Wil.PP» 1.8/1930, s. 233-235; W. Osuchowski, *Ś.p. Konrad Dynowski*, «Przew.HP» 1/1930, s. 313-315; por. także *Ś.p. Konrad Dynowski (nekrolog)*, «PPiA» 55/1930, s. 349 (bez autora).

O Leonie Petrażyckim pisali: Jerzy Lande, *Wobec jubileuszu Leona Petrażyckiego*, «CPiE» 24.1-12/1926, s. VIII-XI i *Ś.p. Prof. Leon Petrażycki*, «RPEiS» 11/1931, s. 838-840; Stanisław Posner, *Leon Petrażycki*, «GSW» 55.16/1927, s. 211-212; Władysław Komarnicki, *Ś.p. Prof. Leon Petrażycki*, «RPW» 5/1931, s. V-XII; L. Sumorok, *Ś.p. Leon Petrażycki*, «Wil.PP» 2.6/1931, s. 181-182; I. Koschembahr-Łyskowski, *Ś.p. Leon Petrażycki*, «PPiA» 56.2/1931, s. 256-257; Jan

Stanisław Konic, *Ś.p. Prof. Leon Petrażycki (Wspomnienie pozgonne)*, «GSW» 59.22/1931, s. 309-311; por. też, *Przemówienie prof. E. Stan. Rappaporta w imieniu Komisji Kodyfikacyjnej, na pogrzebie ś.p. prof. Leona Petrażyckiego, w. d. 19 maja 1931*, «GSW» 59.21/1931, s. 293 i *Przemówienie prof. Wasiutyńskiego nad grobem ś.p. prof. Petrażyckiego w dniu 19 maja 1931 r.*, «GSW» 59.24/1931, s. 336-337.

Drogę życiową i twórczość naukową S. Wróblewskiego przypominali: Adolf Liebeskind, *Ś.p. Stanisław Wróblewski*, «Głos Adwokatów» 13/1938, s. 289-294; F. Bossowski, *Ś.p. Stanisław Wróblewski*, «RPEiS» 19.1/1939, s. 220-222; R. Longchamps de Bériér, *Ś.p. S. Wróblewski*, «PPiA» 64.1/1939, s. 102-103; F. Zoll młodszy, *Ś.p. Stanisław Wróblewski*, «KPP» 2.1/1939, s. 7-15; T. Śmiarowski, J. Sas Wislocki, *Ś.p. Stanisław Wróblewski*, «WMP» 5.1/1939, s. 4-6.

Sporo miejsca poświęcono Leonowi Pinińskiemu. Stanisław Witkowski i Roman Longchamps de Bériér wydali w 1931 r. we Lwowie publikację, *Leon Piniński. Z okazji pięćdziesięciolecia doktoratu*. Pierwszy z uczonych przedstawił w niej *Życie i działalność Leona hr. Pinińskiego* (s. 3-8), drugi natomiast w opracowaniu *Leon hr. Piniński jako prawnik* (s. 8-15), scharakteryzował dokonania na polu naukowym lwowskiego profesora. Treść wspomnianej pracy ukazała się także pod tytułem *Uroczystość odnowienia dyplomu doktorskiego Profesora Leona hr. Pinińskiego* w «PPiA» 56.1/1931, s. 84-97. O Pinińskim pisał też W. Osuchowski, *Le renouvellement du doctorat du professeur comte Piniński*, «Przew. HP» 2.1/1931, s. 84-86 i *Bibliografia prac Leona Pinińskiego (1883-1935)*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. II, Lwów 1936, s. 435-448; F. Bossowski, *Kronika: Dwa jubileusze (Leon hr. Piniński 1885-1935, Fryderyk Zoll Młodszy 1896-1936)*, «RPW» 8/1936, s. 358-362; A. Wojtunik, *Leon Piniński w 50-lecie habilitacji*, «Prawo» 13.5-6/1936, s. 190-191; *Uroczysta Akademia dla uczczenia zasług Prof. Dra Leona hr. Pinińskiego*, «PPiA» 61.3/1936, s. 179-189 (bez autora).

Lwowskiego luminarza nauki wspominano również w opracowaniach pośmiertnych: *Zgon prof. Leona Pinińskiego*, «STNL» 18.2/1938, s. 236-237; *Prof. hr. Leon Piniński (Przemówienie prof.*

Przybyłowskiego, *dziekana Wydziału Prawa U. J. K. wygłoszone 6 kwietnia 1938 na pogrzebie prof. hon. dr Leona Pinińskiego*, «PPiA» 63.2/1938, s. 153-154; M. Chlamtacz, *Śp. Leon Piniński (Wspomnienie pośmiertne i ocena działalności naukowej)*, «GSW» 65.18/1938, s. 276-279; «GSW» 65.19/1938, s. 289-290; W. Osuchowski, *Śp. Leon hr. Piniński*, «RPEiS» 18.3/1938, s. 731-733; Tadeusz Mańkowski, *Leon Piniński*, «KH» 52.1/1938, s. 793-794 i *Leon Piniński (1857-1938)*, «Prace Komisji Historii Sztuki» 7.2/1938, s. 265-267.

Działalność naukową R. Taubenschlaga prezentował W. Kozubski, *Rafała Taubenschlaga prace historyczno-prawne w latach 1913-1925*, «PPiA» 51.1-3/1926, s. 61-70 i *Rafał Taubenschlag, (z okazji trzydziestolecia działalności naukowej) (1904-1934)*, «PPiA» 59.1/1934, s. 297-307.

Postać i dorobek naukowy Mojżesza Schorra przedstawiali Majer Bałaban, *Prof. Mojżesz Schorr*, [w:] *Księga jubileuszowa ku czci Prof. Dr. Mojżesza Schorra* (Pisma Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie, t. VI), Warszawa 1935, s. 9-23; Martin David, *Schorr als Rechtshistoriker*, tamże, s. 25-37. Bibliografia prac M. Schorra zamieszczona została w *Księdze jubileuszowej*, s. 39-43.

Romanistów zagranicznych wspominali K. Koranyi, *Śp. Aldo Albertoni*, «Przew.HP» 1/1930, s. 87-88 i *Śp. Eduard Cuq, Karol Appleton, Otto Lennel, Otto Gradenwitz*, «Przew.HP» 5/1937, s. 143-144; W. Osuchowski, *Śp. Pietro Bonfante*, «Przew.HP» 3.1-4/1933, s. 198 i *Śp. Pietro Delogu*, «Przew.HP» 3.1-4/1933, s. 203; I. Koschembahr-Łyskowski, *Cuq Eduard (nekrolog)*, «PPiA» 59/1934, s. 358-359; P. Dąbkowski, *Śp. Andrzej Fliniaux*, «Przew.HP» 4.1-4/1934, s. 152 i *Śp. Wiktor Scialoja*, «Przew.HP» 4.1-4/1934, s. 153-154; E. Gintowt, *Śp. Fryderyk Woess*, «Przew.HP» 4.1-4/1934, s. 152-153; A. Berger, *Paul M. Meyer*, «ZVR» 50/1936, s. 225-229; R. Taubenschlag, *Paul M. Meyer (In memoriam)*, «SDHI» 2.1/1936, s. 249-250. Zamieszczono też, bez podania autora nekrologi: *Śp. Ludwik Mitteis*, «PPiA» 47.1-3/1922, s. 91; *Paweł Ludwik Huvelin*, «PPiA» 49/1924, s. 247; *Franciszek Klein*, «PPiA» 51/1926, s. 342; *Śp. Teodor Kipp*, «PPiA» 56/1931, s. 258.

Przedstawiciele nauki polskiej pisali także recenzje z dzieł ogólnych. W. Osuchowski omówił pracę *Gli Studi Romani nel Mondo*, vol. III, Roma 1936, «PPiA» 62/1937, s. 129-130, a Władysław Chodaczek *Paulys Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Erste Reihe: Bd XIV, XV, XVI; Zweite Reihe: Bd IV, V; Supplementbd. VI, «Eos» 38.1/1937, s. 114-119.

Spotkania naukowe relacjonowali: E. Gintowt, *Pierwszy międzynarodowy Kongres romanistów*, «Przew.HP» 4.1-4/1934, s. 81-86 i *Kongres międzynarodowy prawa rzymskiego*, «PK» 1.3/1935, s. 190-192; F. Bossowski, *I Międzynarodowy Kongres Prawa Rzymskiego*, «RPEiS» 13/1933, s. 790-795; H. Insadowski, *Międzynarodowy Kongres prawny w Rzymie*, «GS» 10/1934, s. 709-710; R. Taubenschlag, *Międzynarodowy Kongres prawa rzymskiego i kanonicznego w Rzymie z okazji 1400-lecia Corpus iuris civilis a 700-lecia dekretalów Grzegorza IX*, «RPEiS» 15.1/1935, s. 287-289; por. też *Międzynarodowy Kongres Prawny poświęcony prawu kanonicznemu i rzymskiemu*, «Prawo» 11.7/1934, s. 207-208 (bez autora); J. Manteuffel, *Międzynarodowy kongres papyrologów w Monachium*, «PHist.» 31.2/1934, s. 295-298.

Odnotować trzeba również, iż A. Berger wspólnie z Arthurem A. Schillerem zestawili *Bibliography of Anglo-American Studies in Roman, Greek, and Greco-Egyptian Law and Related Sciences (1939-1945)*, «Seminar» 3/1945, s. 75-94.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując osiągnięcia romanistyki polskiej w latach 1918-1945 stwierdzić należy, że już krótko po odzyskaniu niepodległości przystąpiono do prowadzenia badań. Jednakże w pierwszych latach dorobek naukowy przedstawiał się skromnie. Na taki stan rzeczy złożyło się wiele przyczyn. Odradzające się Państwo polskie nie posiadało wystarczających środków finansowych, które mogłyby zostać przeznaczone na rozwój nauki. Prawem rzymskim zajmowało się profesjonalnie niewielu uczonych. W niektórych ośrodkach akademickich katedrę prawa rzymskiego reprezentował jedynie profesor, gdyż nie było możliwości

zatrudnienia tzw. pomocniczych sił naukowych. Dochodziły do tego także trudności związane z publikacją prac.

W miarę upływu czasu, sytuacja ulegała stopniowej poprawie. Ponadto ożywione kontakty naukowe polskich badaczy z uczonymi europejskimi zaowocowały licznymi publikacjami, ogłaszanymi w renomowanych periodykach włoskich: «*Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano*»; «*Annali del Seminario Giuridico della R. Università di Palermo*», niemieckich: «*Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*»; «*Kritische Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*» czy francuskich «*Nouvelle Revue Historique de Droit Français et Étranger*». Przedstawiciele nauki polskiej pisali również artykuły do ksiąg okolicznościowych dedykowanych światowej sławy romanistom, takim jak: Aldo Albertoni, Pietro Bonfante, Georges Cornil, Paul Koschaker czy Salvatore Riccobono. Opracowania polskich uczonych zamieszczano także w aktach międzynarodowych kongresów.

Wybuch II wojny światowej przerwał możliwość prowadzenia pracy naukowej w Polsce. Kontynuowali ją tylko ci uczeni, którym udało się przedostać poza granice naszego kraju. W latach 1939-1945 ogłoszono kilkanaście opracowań, które uzupełniają dorobek okresu międzywojennego.

WYKAZ SKRÓTÓW:

«Aegyptus» – «Aegyptus. Rivista italiana di egiptologia e di papirologia», Milano

«AfP» – «Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete», Leipzig

«AG» – «Archivio Giuridico», Modena

«AHDO» – «Archives d'Histoire du Droit Oriental», Bruxelles

«AUP» – «Annali del Seminario Giuridico della R. Università di Palermo», Palermo

«BIAP» – «Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres.

Classe de Philologie. Classe d'Histoire et de Philosophie», Cracovie

«BIDR» – «Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano», Roma, od 1940 r. Milano

«BPIA» – «Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America», New York

«CPH» – «Czasopismo Prawno-Historyczne», Poznań

«CPiE» – «Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne», Kraków

«Eos» – «Eos. Commentarii Societatis Philologiae Polonorum», Lwów

«GS» – «Głos Sądownictwa», Warszawa

«GSW» – «Gazeta Sądowa Warszawska», Warszawa

«JPP» – «The Journal of Juristic Papyrology», Warsaw

«KH» – «Kwartalnik Historyczny», Lwów

«KK» – «Kwartalnik Klasyczny», Lwów

«KPP» – «Kwartalnik Prawa Prywatnego», Warszawa

«KV» – «Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft», München

«NP» – «Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój», Warszawa

«Pam.HP» – «Pamiętnik Historyczno-Prawny», Lwów

«PHist.» – «Przegląd Historyczny», Warszawa

«PHum.» – «Przegląd Humanistyczny», Warszawa

«Przew.HP» – «Przewodnik Historyczno-Prawny», Lwów

«PK» – «Przegląd Klasyczny», Lwów

«PPiA» – «Przegląd Prawa i Administracji», Lwów

«PSB» – «Polski Słownik Biograficzny», Kraków

«RE» – «A. Pauly-G. Wissowa Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft», Stuttgart

«RHD» – «Revue Historique de Droit Français et Étranger», Paris

«RPiE» – «Ruch Prawniczy i Ekonomiczny», od 1925 r. «Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny» – «RPEiS», Poznań

«RPW» – «Rocznik Prawniczy Wileński», Wilno

«SAU» – «Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie», od 1920 r. «Sprawozdania z czynności

i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie» – «SPAU»,
Kraków

«SDHI» – «Studia et Documenta Historiae et Iuris», Roma

«Seminar» – «Seminar. Annual Extraordinary Number of the Jurist»,
Washington

«SPTPN» – «Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół
Nauk», Poznań

«STNL» – «Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie»,
Lwów

«STNW» – «Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego
Warszawskiego», Warszawa

«TP» – «Themis Polska», Warszawa

«WMP» – «Współczesna Myśl Prawnicza», Warszawa

«Wil.PP» – «Wileński Przegląd Prawniczy», Wilno

«Woj.PP» – «Wojskowy Przegląd Prawniczy», Warszawa

«ZSS» – «Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte.
Romanistische Abteilung», Weimar

«ZVR» – «Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft»,
Stuttgart

ROMAN LAW STUDIES IN POLAND IN THE YEARS 1918-1945 (REVIEW OF BIBLIOGRAPHY)

Summary

In Roman law studies in Poland there is no complete list of the works published in the years 1918-1945 by scholars dealing with Roman law. The scientific output of the Polish researchers was presented by Rafał Taubenschlag in the article, *Gli studi di diritto romano in Polonia nel secolo XX*, [in:] *Gli Studi Romani nel Mondo*, volume III, Roma 1936, p. 247-268, but he focused mainly on discussing the major works. An attempt to show the achievements of Roman law studies in Poland on a comprehensive basis was undertaken by Juliusz Wiślocki, *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warsaw 1945, but his study is highly incomplete.

The analysed period witnessed the emergence of lots of valuable works concerning the history and the institutions of Roman law in the form of monographs, articles published in many domestic and foreign periodicals, studies on particular occasions, encyclopedic dictionaries and reports on the activities of scientific societies. The problems related to the law of the ancient Rome were dealt with not only by the Roman law researchers but also by legal historians and classical philologists.

The works were presented according to the following sections: I. General works, textbooks and scripts; II. Ancillary publications; III. History of sources; IV. Civil procedure; V. Law of Persons and legal proceedings; VI. Family law; VII. Law of Property; VIII. Law of Obligations; IX. Law of Succession; X. Criminal law and procedure; XI. Public law; XII. Philosophy of law, methodology and political and legal doctrines; XIII. Importance of the Roman law; XIV. Evaluation of the output of Roman law scholars.